

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

Varianty pojmu životní způsob a jejich měření

Magisterská diplomová práce

Obor studia: Sociologie-andragogika

Autor: Bc. Marek Seidler

Vedoucí práce: Mgr. František Znebežánek, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou prací na téma „*Varianty pojmu životní způsob a jejich měření*“ vypracoval(a) samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne .....

Podpis.....

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Bc. Marek Seidler</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	<i>Sociologie-andragogika</i>
Obor obhajoby práce:	<i>Sociologie</i>
Vedoucí práce:	<i>Mgr. František Znebežánek, Ph.D.</i>
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Varianty pojmu životní způsob a jejich měření
Anotace práce:	Tato diplomová se zabývá pojmem životní způsob, jeho variantami a měřením. Cílem práce je seznámit čtenáře s definicemi pojmu životní způsob, představit jeho podoby a varianty. Součástí práce je rovněž přehled způsobů a metod výzkumu a měření životního způsobu. V praktické části jsou uvedeny výzkumy předních českých sociologů na toto téma. Tyto výzkumy jsou podrobně analyzovány a interpretovány. Součástí je rovněž jejich zhodnocení a možné úpravy těchto výzkumů.
Klíčová slova:	Životní způsob, životní styl, měření, kvantitativní výzkum
Title of Thesis:	The Variants of Lifestyle and the Measurement

Annotation:	The master thesis deals with the term of the way of life, its variants and measurement. The goal of this work is presenting the definitions of the way of life and the variants of lifestyle. The thesis includes the overview of the types and the methods of research. In the practical part you can find the researches of leading Czech sociologists in this area of research. Those researches are analysed and interpreted. The evaluation of the researches and possible modifications and updates are part of it.
Keywords:	Way of life, lifestyle, measurement, quantitative research
Počet literatury a zdrojů:	44
Rozsah práce:	88 s. (132 217 znaků s mezerami)

Obsah

Anotace.....	3
Obsah.....	5
Úvod.....	7
Proč se vůbec životním způsobem zabýváme a snažíme se jej měřit?	8
Co je životní způsob?	9
Životní způsob, nebo životní styl?	11
Životní styl.....	12
Životní způsob	12
Hlavní kategorie životního způsobu.....	14
Sociální vědy a výzkum v sociologii	16
Antipozitivismus a kvalitativní výzkum.....	17
Pozitivismus a kvantitativní výzkum	19
Měření v kvantitativním výzkumu	22
Škály	23
Statistika	27
Kvalita měření.....	31
Shrnutí.....	34
Typy výzkumů životního způsobu.....	35
Třídní dělení a jeho výzkumy a měření	35
Teorie	36
Hypotézy	39
Metodologie a technika sběru	40
Konstrukce třídy.....	40

Životní způsob tříd	45
Měření.....	49
Závěry práce	51
Poznámky k práci	51
Proměny životního způsobu obyvatel ČR a trávení volného času.....	54
Teorie	54
Vnější podmínky	54
Vnitřní podmínky.....	56
Cíle výzkumu	57
Rozdělení času – čas volný, vázaný a pracovní	57
Pracovní čas.....	58
Vázaný čas	58
Volný čas.....	59
Metodologie výzkumu	59
Výsledky výzkumu	68
Závěry a poznámky k výzkumu	69
Subkultury a životní způsoby konkrétních skupin	72
Teorie – kultura a subkultura	72
Metodika výzkumu.....	74
Výsledky výzkumu	78
Poznámky k výzkumu.....	79
Závěr	80
Zdroje:.....	84

Úvod

Práce, kterou se chystáte číst, se věnuje výzkumu životního způsobu. Konkrétně se zaměřuje na jeho možné varianty a přístupy, se kterými se můžete v dnešní sociologii setkat. Jde o jakýsi náhled do této problematiky, ve kterém se zabývám různými typy výzkumů životního způsobu a jejich měřeními. Jde o teoretickou práci, proto se zde nebudu primárně zabývat konkrétními daty a statistikami, ačkoliv i o těch si něco málo povíme. Cílem práce je seznámit čtenáře s různými pohledy a pojmáním životního způsobu a jejich měřeními. Práce je strukturována na dvě hlavní části, jde o část teoretickou a část praktickou a dále na jednotlivé kapitoly.

V teoretické části kladu důraz na uvedení do této problematiky. Setkáte se zde s definicemi životního způsobu a budou rovněž uvedeny rozdíly mezi životním způsobem a pojmem příbuzným, kterým je v tomto případě životní styl. Dále se budu zabývat metodologií a obecně zkoumáním v sociologii. Povím vám o výhodách, nevýhodách a možnostech využití kvantitativního, kvalitativního a smíšeného výzkumu.

V praktické části potom seznámím čtenáře s konkrétními výzkumy na toto téma. Přesněji se podívám, jak lze k životnímu způsobu přistupovat, jak na něj můžeme nahlížet a jakými nástroji jej můžeme zkoumat. Představíme si výzkumy předních českých sociologů, kterými jsou Jiří Šafr, Jana Duffková a Milan Tuček a Zdeněk Valjent. Všichni tito vědci zkoumali určitou oblast životního způsobu a zároveň reprezentují další podobné výzkumy.

Proč se vůbec životním způsobem zabýváme a snažíme se jej měřit?

Změna a rychlost, tyto dva pojmy jsou nejčastěji užívanými ve spojení s nynějším světem a společností. Společnost prošla spoustou změn a ve spojení s ní se mluví také o roztržitosti. Giddens si moderní společnost představuje jako molocha, stroj pádící obrovskou rychlostí, který může být řízen lidmi kolektivně. Je zde však neustálá hrozba toho, že se tento moloch dostane mimo naši kontrolu a rozletí se na kusy. Nikdy ho nebudeme úplně řídit a předvídat jeho směr, avšak jízda nemusí být nepříjemná, bude jen vždy nevyzpytatelná (Giddens 2003: 124-125). Jak tedy takového molocha zvládat? K tomuto by nám měl pomoci model utopického realismu. Molocha lze řídit jen tak, že si vybudujeme nějakou vizi, představu budoucnosti, neboť jen tak lze do jisté míry předpovídat směr a rychlost molocha. Nikdy si sice nebudeme naprosto jistí, avšak můžeme tyto nejasnosti omezit, jak jen to jde. „Giddensův utopický realismus je tedy založen na myšlence, že budoucnost je obsažena v přítomnosti. Proto musíme analyzovat přítomnost a současně pohlížet do budoucnosti. Jestliže utopie vytvářejí základnu pro budoucí stav, pak máme naději, že utopie mohou omezovat nekonečnou proměnlivost a otevřenost moderní společnosti“ (Giddens dle Kubátová 2009: 122).

Odtud plyne potřeba dnešních sociálních vědců zkoumat sociální jednání či struktury a také životní způsob lidí, neboť jen důkladným výzkumem a analýzou společnosti, jejího rozdělení, vztahů jednotlivých činitelů a dynamiky je možné se aspoň pokusit tohoto molocha držet na uzdě.

Základem každé správné vědecké práce je představení a probádání pojmů, kterými se budeme v práci zabývat a nejinak tomu bude i v této práci. Nejdříve v teoretické části představím, co je to životní způsob, jak jej definují slovníky, jak k němu přistupují jednotliví sociologové a jak se například projevuje v chování lidí. Seznámím čtenáře s vědeckým zkoumáním, metodologií, měřením, s teorií měření a s jejími možnými přístupy. Následně rozeberu jednotlivé práce českých sociologů, kteří se zabývají výzkumem životního způsobu, a jejichž práce jsou reprezentanty určitého typu výzkumu životního způsobu. Podívám se, co si pod tímto pojmem představují, jak k němu přistupovali, jak jej zkoumali a zda by se u těchto výzkumů nedalo postupovat jinak.

Co je životní způsob?

Nejdříve je potřeba představit si pojem životní způsob. Každý člověk tak nějak vnitřně tuší, co si pod tímto pojmem může představit. Laik si představí především jakýsi projev chování nebo tendence k tomuto projevu. Měl by však tento laik pravdu? Je opravdu tak snadné a jednoznačné definovat, co to ten životní způsob je? V této kapitole se pokusím nalézt odpovědi právě na tyto a jiné otázky.

Životní způsob je jedním z nejsložitějších a nejkomplexnějších pojmů v oblasti sociologie a nejen v sociologii. Proto je velmi složité a náročné správně vysvětlit, co tento pojem vlastně znamená, co je jeho jádrem a co si pod ním představit. Proč je tedy definice životního způsobu tak složitá? Proč nemůžeme říct, že životní způsob je toto a nic jiného? Je to určitě tím, že sociologie a humanitní vědy vůbec jsou vědami multiparadigmatickými, což

znamená, že neexistuje jen jeden jediný pohled na svět, který by byl všeříkající. Duffková ukazuje, že za problematickou definicí stojí především tyto okolnosti:

- „životní styl¹ je obsahově velice rozsáhlá oblast zahrnující i na první pohled (bez zastřešení kategorií životního stylu) navzájem málo související témata,
- životní styl je běžně používaný výraz a jeho význam v běžném povědomí a reálné každodennosti se liší od pojetí používaného v oblasti vědeckého zkoumání (příčemž v empirickém zkoumání životního stylu se do určité míry vědecké a obecné pojetí střetávají),
- životní styl má v běžném povědomí řadu různých asociací, souvislostí a představ, životní styl se váže na módu a odívání, zdraví a pohyb, bydlení, ekologické chování, konzumní chování, odlišnosti minority od majority atd.“ (Duffková a kol. 2008: 51).

Velký sociologický slovník potom životní styl definuje jako „strukturovaný souhrn životních zvyků, obyčejů, resp. akceptovaných norem, nalézajících svůj výraz v interakci, v hmotném, věcném prostředí, v prostorovém chování a v celkové stylizaci. Předpokládá se, že styl životní nějakým způsobem vyjadřuje i hodnoty a zájmy jedince, skupiny či společnosti vůbec“ (Linhart a kol. 1996: 1246). Jednoduše můžeme životní styl chápat jako styl nebo způsob, jakým lidé žijí, jak se chovají, v co nebo koho věří, co a jak kupují, jaká místa navštěvují, či jakou hudbu poslouchají. Toto samozřejmě nebyl ani zdaleka celý výčet aspektů lidského života. Šlo mi především o to zdůraznit, že pod tento pojem můžeme zařadit způsob myšlení, víry či hodnotových vzorců, ale i činnosti každodenního života jako

---

¹ K rozdílnosti pojmů životní styl a životní způsob se budu věnovat v další kapitole. Do té doby nebudu mezi těmito pojmy nijak rozlišovat a budu je tedy brát jako synonyma.

nákup nebo poslech hudby. Kubátová potom ukazuje, že způsob života je vlastně sociálním jevem, a proto „je nutné způsob života primárně vymezit nikoliv empiricky (jak se reálně jeví), ale teoreticky, tedy aplikovat na něj obecné sociologické teorie... Jedná se například o sociologii práce, sociologii rodiny, sociologii výchovy, sociologii politiky, sociologii mládeže atd. Všechny sociální jevy, které jsou předmětem těchto aplikovaných disciplín (práce, rodina, výchova, politika, mládež atd.), jsou však současně také parciálními sociálními jevy, které zkoumá sociologie životního způsobu“ (Kubátová 2010: 11).

Už zde existuje alespoň obecné povědomí o tom, co si asi lze představovat ve své mysli, když zaslechneme pojem životní způsob. Nemůže ale životní způsob mít i nějaké podobné výrazy? Nemůžeme si jej s něčím splést? V následující kapitole představím jiné podoby životního způsobu, jaké a za vůbec jsou mezi nimi nějaké rozdíly. Budu se zabývat životním způsobem a životním stylem.

Životní způsob, nebo životní styl?

Abychom však ještě lépe pochopili, co je životní způsob, je nutné se podívat na pojmy, se kterými se pracuje a se kterými můžu v této práci i v pracích jiných autorů pracovat. S některými z nich se už bylo možné setkat výše. Jde především o pojmy životní styl a způsob života. Tyto pojmy často používají i nesociologové, když se snaží poukázat na způsob chování člověka, které je buďto deviantní a vybočuje ze standardu nebo naopak může být symbolem určité skupiny. Projevuje se to rovněž často u způsobu oblékání a módy obecně, často zaslechneme někoho říct, že ten člověk „má

opravdu styl“. Pro potřeby této práce nebudu mezi těmito pojmy rozlišovat, pokud nebude v konkrétní části uvedeno jinak. Avšak jako vědci musíme dát těmto pojmům řád a dostatečně je vysvětlit.

Životní styl

„Životním stylem individua je možné rozumět ve značné míře konzistentní životní způsob jednotlivce, jehož jednotlivé části si vzájemně odpovídají, jsou ve vzájemném souladu, vycházejí z jednotného základu, mají společné jádro, resp. určitou jednotící linii, tj. jednotný „styl“, který se jako červená linie prolíná všemi podstatnými činnostmi, vztahy, zvyklostmi apod. nositele daného životního stylu (Duffková 2006: 2-3).

O životním stylu skupiny potom tvrdí: „Životní styl skupiny pak představuje do určité míry vyabstrahované, typické společné rysy životního způsobu, resp. jeho hlavních, určujících momentů, které jsou příznačné pro převážnou většinu členů nějaké skupiny (častěji jde o větší či menší skupiny, jejichž členové se vzájemně všichni neznají, ale obecně vzato mají společné něco, co je důležité pro vytváření životního způsobu/stylu – např. profesní skupiny či obecněji skupiny vytvářející se v souvislosti s povoláním a přípravou na něj: životní styl lékařů, profesionálních sportovců, vysokoškolských studentů apod.)“ (Duffková 2006: tamtéž).

Životní způsob

Životní způsob je mezi sociology považován za obecnější pojem než je tomu u životního stylu. Životní způsob např. Duffková vnímá jako „systém významných činností a vztahů, životních projevů a zvyklostí typických,

charakteristických pro určitý subjekt (jedince či skupinu, eventuálně i společenství či společnost coby konkrétní nositele životního způsobu)“ (Duffková 2006: 80).

Nicméně je nutné si uvědomit to, že: „Identifikované odlišnosti mezi obsahy pojmů životní způsob, životní styl a životní sloh plynou z odlišností paradigmatických, tedy teoreticko-východiskových. Pohlédneme-li na způsob života pozitivisticky, nebo pohlédneme-li na něj antipozitivisticky, pak uvidíme odlišné předměty svého bádání. A jenom v tomto teoretickém východiskovém smyslu je relevantní odlišovat pojmy životní způsob, životní styl nebo životní sloh. Pojem životní způsob by byl spojen s pozitivistickým, systémovým a kvantitativním pojetím, zatímco pojem životní styl by byl spojen s antipozitivistickým, interpretativním a kvalitativním pojetím. Pojem životní sloh je založen na marxistických východiscích, přičemž už zmíněný P. Bourdieu² v této souvislosti používá pojem životní styl“ (Kubátová 2010: 19-20).

Vidíme tedy, že Kubátová se na rozdíl od Duffkové, posouvá částečně k antipozitivistickému, kvalitativnímu směru životního způsobu. Kubátová nejspíš nepovažuje životní způsob za systém, ale myslí si, že životní způsob v sobě obsahuje různé aspekty života a chování různých společenských skupin a jednotlivců zakořeněné ve společnosti a ve vzájemných vztazích. Obdobně to chápe i Znebejánek, když tvrdí, že: „Obě vymezení pojmu životní způsob nabízejí pro empirický výzkum příliš obecně formulované obsahy – významné činnosti, životní projevy, různé aspekty života atd. Pilotáž ukázala, že efektivním pojetím životního způsobu může být jeho vymezení pravidly jednání a jednáním v událostech. Událostmi přitom rozumím takové soubory pravidel a jednání, které lidé pokládají za celky

---

² Já se přístupu P. Bourdieu budu věnovat níže.

odlišující se od jiných takových celků. Událostí je např. svatba, pohřeb, návštěva, nedělní mše, diskuse mezi manželi, práce na domě atd. Tyto události vyplňují život člověka a komunitou sdílená a individuálně více či méně dodržovaná pravidla událostí tvoří jejich varianty. Určité varianty pravidel jednání v událostech a jim odpovídající jednání jsou legitimizovány přesvědčením většiny členů komunity o jejich správnosti a nutnosti dodržovat je“ (Znebejánek 2014: 436). Tímto Znebejánek ukazuje, že my jako vědci se sice můžeme domnívat, co zhruba bude obsahem pojmu životní způsob, avšak konkrétní obsah, podobu a ohraničení nám musí dát jednotliví aktéři, sociální skupiny či individua.

Nicméně vidíme, že neexistuje jedna konkrétní definice životního způsobu. Tento pojem je natolik široce definován, že to umožňuje poměrně subjektivní pojetí, proto se musíme pozastavit u každého výzkumu zvláště a dát si tu práci s představením konkrétního pojetí a vnímání životního způsobu u jednotlivých sociologů. Nutno říci, že ona široká definice nám téměř neumožňuje jakési holistické pojetí životního způsobu, a proto se jednotliví sociologové zaměřují především na nějakou konkrétní část životního způsobu, kterou může být například móda, městský životní styl apod. Proto se v praktické části budeme alespoň krátce bavit o teorii a pojetí konkrétního autora.

Hlavní kategorie životního způsobu

Už bylo ukázáno, že životní způsob je opravdu velmi široká kategorie, a proto není snadné se jim zabývat v celé jeho šíři. Existuje spousta teorií a pohledů na toto téma, ale téměř neexistují výzkumy, které by se snažili

zkoumat životní způsob jako celek. Je však diskutabilní, zda to vůbec někdy bude možné. Proto se sociologové obvykle zaměřují jen na jednu konkrétní část životního způsobu.

Existuje spousta kategorií, které spadají pod životní způsob, nicméně my se zaměříme na ty nejdůležitější z nich. V knize Sociologie životního způsobu od Kubátové (2010) můžeme najít přehled dle mého názoru nejdůležitějších témat v životním způsobu. Jsou jimi především proměny životního způsobu mezi generacemi nebo po nějakých výrazných socio-politicko-ekonomických změnách, dále spotřební život, móda, životní vkus a způsob života spojený s konzumem a okázalou spotřebou. Najdeme zde také rozdělení času a každodenního života lidí a v poslední řadě také životní styl určitých skupin, kterými mohou být například studenti, důchodci, bezdomovci a téměř jakékoliv skupiny obyvatelstva. V České republice je s ohledem na její historii také velmi rozšířený postmarxistický výzkum tříd a třídního životního způsobu. Témat životního způsobu je samozřejmě mnohem více, avšak všechny můžeme do větší či menší míry zařadit do témat uvedených zde.

Vzhledem k tomu, že cílem práce je analyzovat metody měření životních způsobu a nikoliv zabývat se všemi možnými tématy, které se zabývají životním způsobem, budeme se zaměřovat pouze na reprezentanty kategorií, které jsou uvedeny výše. Konkrétně se podíváme na třídní životní styly a také vkus od Šafra, výzkum zabývající se proměnami volného času mezi generacemi po roce 1989 od Duffkové a Tučka a posledním výzkumem bude aktivní a zdravý životní styl vysokoškoláků od Valjenta. V těchto výzkumech jsou tedy zahrnuty všechny kategorie, které jsme si vytvořili.

Třídnímu životnímu stylu a jeho proměnám se věnuje například Machonin a Tuček (1996) nebo Tuček (2003). Pracovnímu, vázanému a volnému času se věnují mimo jiné Linhart a Machonin (1969) nebo Blažková, Fialová, Matoušek (2014). Také životnímu stylu konkrétních subkultur se věnuje spousta výzkumů, např. životní styl trampů a chatařů nalezneme opět v publikaci Blažkové a kol. (2014). životní styl a hodnoty středoškolské mládeže v knize Blahoslava Krause (2006) nebo životní styl seniorů se objevuje třeba u Saka a Kolesárové (2012). Samozřejmě podobných výzkumů je celá řada, ale není cílem této práce analyzovat všechny tyto výzkumy, ale zaměřit se na reprezentanty jednotlivých kategorií, neboť další výzkumy jsou měřením těmito reprezentantům podobné.

Sociální vědy a výzkum v sociologii

Předtím než se v praktické podívám na konkrétní postupy zkoumání a měření životního způsobu, musím se zaměřit na to, jak se vůbec v sociologii (konkrétněji v životním způsobu) zkoumá, na čem sociologie jako věda staví a jaké problémy se zde objevují.

Sociologie je vědou sociální. Vědu obecně chápeme jako „organizovaný systém znalostí v dané oblasti a postupy jejich získání“ (Hendl 2017: 21). Sociální věda se pak zajímá lidmi a společnostmi, např. skupinami a organizacemi. Sociální vědy se od věd přírodních liší především v tom, že jsou méně přesné, méně deterministické a jednoznačné. „Výsledky našeho měření se budou lišit v závislosti na tom, jak se bude právě jedinec cítit. Budou se také lišit v důsledku náhodné chyby. Ale i o oprávněnosti daného měřícího nástroje můžeme vést spory“ (Hendl 2017: 21). To vše je

důsledkem toho, že předmětem výzkumu je člověk nebo skupina lidí a jsou zkoumány zase člověkem.

Sociologie stejně jako jiné vědy stojí na dvou základních pilířích, jsou jimi teorie a empirie. Vědecký výzkum, který by postrádal jednu z těchto dvou částí by za vědní nebyl ani považován. Nutno však říci, že empirie samotná může mít více podob a můžeme za empirii považovat i výzkumy, kdy se prakticky do „terénu“ ani nedostaneme. Jde například o různé metaanalýzy již proběhlých výzkumů, avšak i k tomuto je potřebná teorie. Proto i my se budeme muset zaměřit nejen na analýzu měření a měřících nástrojů, ale rovněž i na použitou teorii, neboť i díky ní, můžeme pochopit konkrétní výzkumy. Důležité je také rozhodnout, která strategie bude využita. Existují zde dvě hlavní výzkumné strategie, kterými se zkoumá. Jde o strategii kvantitativní (pozitivismus) a kvalitativní (novopozitivismus). Třetí strategií, na kterou se dnes klade velký důraz, je smíšený výzkum, který se snaží propojit výhody předešlých dvou typů. Nyní si tyto strategie popíšeme podrobněji.

Antipozitivismus a kvalitativní výzkum

Antipozitivismus k vědě přistupuje zcela odlišně, snaží se o zkoumání reality skrze interpretace a smysly, které lidé (samotní aktéři) realitě přisuzují. „Antipozitivismus zahrnuje různé metodologické přístupy ke zkoumání sociální reality, které jsou zaměřeny na běžnou každodenní zkušenost lidí. Za zakladatele antipozitivismu v sociologii je považován Max Weber. Vychází se z toho, že lidé interpretují podmínky, ve kterých se nacházejí, dávají jim smysl a význam, a to za pomoci zdravého rozumu. Antipozitivistické přístupy se pokoušejí porozumět významům, které lidé

přikládají sociální realitě. Antipozitivismus je spojen s kvalitativním nenumerickým výzkumem, jehož cílem je porozumění smyslu, který lidé vkládají do svého jednání. Pro porozumění je důležité získat vhled do co největšího množství dimenzí daného problému. Tento typ výzkumu je zaměřen na kvalitativní stránky zkoumaného problému“ (Kubátová 2010: 253).

Kvalitativní výzkum pak je „nenumerické šetření a interpretace sociální reality. Cílem tu je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím“ (Disman 2011: 285). Nutno říci, že spousta kroků procesu kvantitativního výzkumu je téměř stejně relevantní také pro výzkum kvalitativní. Avšak na rozdíl od kvantitativního výzkumu, kde je cílem testování stanovených hypotéz, je u kvalitativního výzkumu cílem vytváření nových hypotéz, jejich interpretace a stanovení nových teorií. I u kvalitativního výzkumu na začátku pracujeme s teoriemi, avšak musíme počítat s tím, že je s velkou pravděpodobností budeme v průběhu výzkumu měnit, přizpůsobovat či opouštět. „V kvalitativním výzkumu se etapy identifikace problému a formulace výzkumné otázky, přípravy výzkumu, sběru dat a jejich vyhodnocování vzájemně prostupují.(...) Sběrání dat probíhá simultánně s jejich hodnocením. Podle toho se výzkumník rozhoduje, jak bude dále postupovat, přičemž své dosavadní úvahy a závěry neustále přehodnocuje. Často se stává, že svoje závěry probírá se sledovanými jedinci“ (Reichel 2009: 64). Rozdílný od kvantitativního výzkumu je i proces vzorkování a výběru jednotek. Kromě toho, že tyto kroky jsou vzájemně provázané a vlastně i na sobě zcela závislé, tak výzkum kvalitativní dále „zdůrazňuje iterativní postup pomocí několikanásobného dodatečného vybírání vhodných míst a jedinců, získávání dat, přičemž mezi těmito kroky jsou dosavadní data analyzována. Analýza vede k další fázi vzorkování, sběru dat a jejich analýze v závislosti na stavu obrazu zkoumané

oblasti vytvořeného v předchozích krocích“ (Hendl 2017: 60). Důležitým krokem procesu výzkumu je kromě flexibility především interpretace dat, která by měla být v nejlepším případě být konzultována se samotnými zkoumanými jedinci.

Pozitivismus a kvantitativní výzkum

Pozitivismus je směr, který se využívá například ve fyzice či biologii. Jde vlastně o zkoumání, které lze odvodit třeba z pozorování a je empiricky ověřitelné. Právě empirismus je podstatou pozitivismu. „Empirismus je založen na prioritě vnímání před myšlením (proto se mu někdy říká sensualismus) a opírá se o bezprostřední smyslovou zkušenost“ (Kubátová 2006: 24). Giddens tvrdí, že pozitivismus je „náhled, podle něhož by studium sociálního světa mělo probíhat v souladu s přírodovědnými principy. Pozitivistický přístup v sociologii vychází z přesvědčení, že důkladným pozorováním, srovnáváním a experimentováním se lze dopídit objektivního vědění“ (Giddens 2013: 990). Empirismus by se však měl užívat rovněž ve spojení s racionalismem, abychom pomocí empiricky získaných dat, byli schopni vytvořit či upravit teorie o tomto světě. Tímto se zabýval například Bacon, který empiriky přirovnává k mravencům, kteří pracují a sbírají potřebná data, racionalisté jsou potom pavouci, kteří spřádají sítě ze svých myšlenek. Správný vědec by však měl být jako včela, která sbírá data jako mravenec a poté s nimi pracuje jako pavouk (Bacon dle Kubátová 2006). Vědec potom může postupovat induktivně, tedy zobecňováním množství dat sestavuje své teorie. Druhou možností je deduktivně, tedy skrze teorie se snaží objevovat realitu kolem sebe. Nicméně v opravdové vědě se tyto postupy vzájemně doplňují.

U tohoto směru se využívá především kvantitativního výzkumu, tedy výzkumu, který často využívá statistiky a jiných číselných dat. „Kvantitativní přístup, stručně vzato, předpokládá, že fenomény sociálního světa (různé jeho aspekty, objekty, procesy ad.), které činí předmětem zkoumání, jsou svým způsobem měřitelné, či minimálně nějak tříditelné, uspořádatelné. Informace o nich získávané v jisté kvantifikovatelné a co nejvíce formálně porovnatelné podobě. Pak je analyzuje statistickými metodami se záměrem ověřit platnost představ o výskytu nějakých charakteristik zkoumaných fenoménů, případně o vzájemných vztazích těchto charakteristik, také o jejich vztazích k dalším objektům a jejich vlastnostem apod.“ (Reichel 2009: 40). Hendl však správně poukazuje na fakt, že: „Zákonitosti ale nejsou stabilní a mění se v čase a prostoru“ (Hendl 2017: 27), čímž opět ukazuje na odlišnost od zákonitostí v přírodních vědách.

Klíčovými kroky při zkoumání pomocí kvantitativního výzkumu jsou stanovení hypotéz a operacionalizace. Stanovení hypotéz je závislé na cíli výzkumu, na zkoumaném subjektu a hlavně na teoriích, se kterými se pracuje. „Hypotézu odvodíme pomocí příslušné teorie, která poskytuje schematický popis vztahů s vazbou na náš problém. Hypotéza nás přibližuje k datům, která budeme potřebovat“ (Hendl 2017: 57). Operacionalizace je pak převod definovaných pojmů, se kterými se v hypotézách pracuje, do zkoumatelné a měřitelné podoby. „Operacionalizace znamená přesný návrh procesu měření jednotlivých teoretických konstruktů (kolik se použije položek, jak budou položky vypadat atd.) použitých v teoretických úvahách a při formulaci výzkumných cílů a výzkumných otázek“ (Hendl 2017: 57). To se děje pomocí indikátorů (znaků, proměnných), které symbolicky vyjadřují vlastnosti zkoumaného objektu a mohou nabývat různých (měnících se) hodnot. Pomocí těchto znaků můžeme poté testovat své hypotézy a buďto je přijímat či odmítat (Hendl 2017, Reichel 2009, Disman 2011). Hendl však

poukazuje na to, že při „operacionalizaci pomocí indikátorů, kde indikátory jsou přímo zjistitelné/pozorovatelné údaje (vypovídající o konstruktů v soulase s jeho definicí), rozlišujeme mezi měřením pomocí latentní proměnné, která odráží empirickou strukturu (spojitého nebo kategoriálního typu), a mezi operacionalizací pomocí indexu, kdy musíme předem definovat teoreticky zdůvodněnou strukturu, do níž následně přiřazujeme objekty pomocí hodnoty vytvořené ze složek indexu“ (Hendl 2017: 96). Index je potom souhrn více indikátorů do jedné výsledné hodnoty. Funguje tak, že se předem stanoví, z jakých indikátorů se bude skládat, jak se tyto indikátory budou vzájemně ovlivňovat a jakou váhu jednotlivé indikátory budou mít. Příkladem takového indexu může být třeba Index lidského rozvoje (Human Development Index, HDI). Skládá se ze tří částí: úroveň vzdělanosti (EI, Education Index), lidské zdraví a délka (LEI, Life Expectancy Index) a hmotná životní úroveň (II, Income Index). Jde vlastně o geometrický průměr tvořený těmito třemi indexy. Jeho výpočet tedy vypadá takto:

$$HDI = \frac{(EI) \times (LEI) \times (II)}{3}$$

„Operacionalizace na základě latentní proměnné naproti tomu označuje proces návrhu efektových indikátorů a získání hodnot latentní proměnné. V tomto případě mluvíme také o škálování“ (Hendl 2017: 97). Indikátor potom můžeme zjišťovat skrze:

1. dotaz nebo sérií dotazů ve strukturovaných rozhovorech nebo dotaznících;
2. zaznamenávání chování aktérů za využití strukturovaného pozorování;
3. oficiální statistiky, které vydávají konkrétní státy nebo nadnárodní výzkumné organizace;

4. obsahovou analýzu různých dostupných dokumentů a jiných zdrojů (Bryman 2012: 152-153).

Měření v kvantitativním výzkumu

Nyní se zaměřím na to, co je to měření a k čemu nám vlastně měření slouží. Nejdříve se budu soustředit na měření v rámci kvantitativního výzkumu. Měření obecně a jeho kvalita je velmi důležitým prvkem v oblasti vědního poznávání. „Měření je proces, jehož předmětem jsou jisté vlastnosti (nazveme je měřenými vlastnostmi) určitých objektů“ (Půlpán 2000: 27). Měření nám pomáhá ověřit si naše teorie, které popisují vztahy mezi konstrukty. „Ověření teorií vyžaduje korektní změření těchto konstruktů. Měření je proces pečlivého a záměrného pozorování reálného světa a je podstatou empirického výzkumu. Některé konstrukty se měří jednoduše a snadno (např. věk), jiné jako kreativita nebo odcizení se měří mnohem obtížněji“ (Hendl 2017: 93). Totéž bude případ životního způsobu, který je uměle vytvořeným konstruktem. Důležité je mít na paměti, že hlavní myšlenkou měření „je představa, že měřením nezískáme přímo atributy objektů, které měříme. Jestliže chceme vyslovit závěr o atributu, musíme zohlednit podstatu vztahu mezi atributem a jeho měřením. (...) Měření atributu nějakých objektů v teorii měření je proces přiřazování čísel, ve kterém se zohledňuje určitým způsobem podstata atributu měřených objektů“ (Hendl 2017: tamtéž). Jednoduše řečeno jde tedy nejen (ale především) o číselné znázornění jevu, přesněji tedy jeho zkoumaných projevů. Skupiny, ve kterých najdeme jen objekty se stejnými nebo podobnými vlastnostmi a projevy, potom nazýváme třídami.

Nyní se podíváme na metody, které se k získání dat a jejich měření a analýze využívají nejčastěji. Budeme se bavit o škálování a typech škál a o statistice (Cohen a kol. 2000). Pokusím se rovněž uvést, v jakých konkrétních případech se můžeme s danou metodou setkat a v čem je prospěšná.

Škály

Avšak k tomu, abychom mohli zkoumanému jevu přiřadit jistou hodnotu, musíme mít jasně určeno na základě čeho, jsme mu přiřadili konkrétní hodnotu, musíme mít daná pravidla. K tomu nám slouží škály. „Škálovací postup je měřicí postup, který se pomocí škály snaží zachytit daný fenomén. Používá se při měření postojů, motivací nebo při posuzování objektů. Škála v tomto případě představuje model, s jehož pomocí zjišťujeme polohu objektu nebo subjektu na cílové dimenzi“ (Hendl 2017: 98). A dále: „Informační obsah dat je určen úrovní měření, resp. úrovní použité škály. Úrovně měření (škály) mohou být nominální, ordinální nebo kvantitativní, které mohou být poměrové, intervalové a absolutní“ (Hendl 2017: 94). Škály a škálování jsou tedy základní měřicí procedurou, ve které jsou data kvantifikována a zařazena dle určitého předem daného pravidla. Proto můžeme alespoň nějaké typy škál nalézt téměř ve všech výzkumech životního způsobu, avšak každý jednotlivý typ nám nabízí odlišné informace.

Nominální škály

V nominálních škálách pracujeme s nominálními znaky. „Vzhledem k předpokládaným rozdílům v měřených vlastnostech mohou objekty ležet v konečně nebo nekonečně mnoha vzájemně disjunktních třídách.

Označíme-li třídy jmény, pak každý prvek příslušné třídy má přiřazeno jméno třídy, ve které leží. Říkáme, že jsme zavedli nominální stupnici a příslušná vlastnost reprezentuje nominální proměnnou. Jejími hodnotami (charakteristikami) jsou tedy jména těchto tříd“ (Půlpán 2000: 27). Za nominální znak tedy můžeme považovat téměř vše, u čeho jsme vysledovali nějakou konkrétní vlastnost a zároveň jsme u jiného objektu vysledovali vlastnost jinou. „Znak nominální (též kvalitativní, klasifikační) se vyznačuje tím, že hodnoty, tj. jeho varianty, nelze uspořádat, to znamená, že nelze říci, že jedna je vyšší než druhá (pouze rozlišují totožnost a rozdílnost)“ (Reichel 2009: 55). Jak lze namítat, dalo by se zde asi polemizovat, zda jde v tomto případě vytvořit nějakou škálu. Avšak pokud budeme škály brát v tom nejširším možném pojetí, určitě se mezi ně i nominální škála může řadit. Rovněž i Hendl dochází k podobnému řešení, když tvrdí, že jde vlastně o jakousi klasifikaci dle konkrétních charakteristik, avšak bez nějakého řazení. Typickými příklady může být pohlaví, bydliště nebo třeba náboženství. Těmto konkrétním typům se poté přiřadí konkrétní hodnota, např. u náboženství by to mohlo vypadat takto: bez víry = 1, křesťan = 2, muslim = 3,... (Hendl 2017: 95).

Proto lze tento typ škál nalézt u všech otázek, ve kterých se třídí, protože kategorie jsou jasně dány a nejsou jiné možnosti nebo nás nezajímá jejich kvalita. Proto zde mohou být otázky na pohlaví, náboženství, nejoblíbenější hudební styl apod.

Ordinální škála

Dalším typem je škála ordinální, která využívá tzv. ordinálních znaků. „Lze-li jména tříd smysluplně vzhledem k příslušným charakteristikám

určující vlastnosti uspořádat tak, že obrazy různých jmen tříd budou různé body přímky, je příslušná nominální proměnná proměnnou ordinální“ (Půlpán 2000: 27). Vidíme tedy, jak se může ze škály nominální stát ordinální. Rozdíl mezi znaky nominálními a ordinálními rovněž vystihuje Reichel. „Znaky ordinální (pořadové) již nesou bohatší informaci – kromě výpovědi o totožnosti a rozdílnosti obsahují určité uspořádání hodnot. Dá se tedy usoudit, která z variant je vyšší (větší), či naopak nižší (menší), aniž by však bylo možné nějak přesně stanovit o kolik“ (Reichel 2009: 55). Příkladem může být třeba školní klasifikace, dosažené vzdělání či konečné pořadí sportovců při nějakém závodě. Je tedy jasně vidět, kdo je první, kdo druhý a kdo poslední, ale nikde není jednoznačně dáno, jaký byl mezi jednotlivými místy rozdíl.

Otázky, které řadíme do ordinální škály, nám mohou hodně povědět o hodnotách a postojích člověka. Využijeme je u otázek typu: Seřadte od nejvíce oblíbených po ty nejméně apod. Nebudeme sice vědět, jak velké rozdíly mezi těmi kategoriemi jsou, ale to je občas pro nás ještě důležitější, neboť respondent sám se musí zamyslet a zhodnotit to. Konkrétní otázka pak může vypadat takto: Seřadte hudební žánry, dle vaší oblíbenosti od nejoblíbenějších po ty nejméně oblíbené. A na výběr můžeme mít mezi klasikou, rockem, popem, jazzem atd. U takovéto otázky budeme jasně vědět, jaká hudba je u daného respondenta nejoblíbenější a není pro nás úplně podstatné, že třeba klasická hudba bude druhá jen těsně za rockovou, zatímco pop bude s velkým odstupem třetí. Pro nás je klíčové pořadí, které si zvolil sám respondent.

Kvantitativní škála

Posledním typem škály je škála kvantitativní, ve které se pracuje s kvantitativními (též kardinálními či metrickými) znaky. Zde znaky obsahují kromě informace o totožnosti, rozdílnosti a pořadí i informaci o konkrétní hodnotě. Lze zde rozlišovat ještě znaky intervalové, které svými hodnotami „informují o vzdálenostech mezi nimi (o jejich měřitelných rozdílech)“ (Reichel 2009: 56). Příkladem mohou být třeba velikost místa bydliště, která je rozdělena do skupiny vždy po 5 000 obyvatel nebo třeba příjmová skupina. Druhým typem jsou znaky poměrové, pro něž platí totéž, co pro znaky intervalové s jedním rozdílem, kterým je navíc přirozená nula (Hendl 2017: 95). Zde můžeme zařadit věk respondenta, příjem, počet bodů fotbalových týmů apod. Posledním typem, který Hendl uvádí, je znak absolutní, který má jako samotný atribut objektů „všechny vlastnosti čísel. (...) Příkladem je počet dětí v rodině nebo pravděpodobnost“ (Hendl 2017: tamtéž).

Právě příjem je jednou z kategorií, která je pro měření a práci s životním způsobem klíčová. Díky této škále, lze respondenty třídit dle výše jejich příjmů, ale můžeme brát také v potaz, kde přesně se na té škále nachází. Můžeme mít dané kategorie po 20 tisících korun měsíčně. Tedy například 0-20000 Kč, 20001-40000,... Ale opravdu bude mít respondent s příjmem 10000 měsíčně vše totožné s respondentem, jehož příjem je 20000? Oba spadají do stejné kategorie, ale vidíme, že zde hraje roli i přesná výše a jednotlivé rozdíly mezi nimi.

Statistika

Nyní máme již roztržena data dle různých škál a pravidel. To však často nestačí. Řekněme, že jsme konečně získali veškeré přísady na vaření, teď ale musíme začít vařit. Nyní přichází na scénu statistika. Statistika nám umožňuje s daty dále pracovat, analyzovat je a nacházet různé vztahy mezi proměnnými, které bychom jinak jen velmi složitě nebo vůbec neodhalili. „Vědci chtějí z údajů vyvozovat závěry. Poněvadž statistikové dovedou redukovat údaje na ovladatelné formy (statistiky), studovat a analyzovat rozptyly, umožňují vědcům získat pravděpodobnostní odhady pro závěry, vyvozované ze získaných údajů“ (Kerlinger 1972: 155).

Deskriptivní statistika

Zpravidla prvním krokem ve statistice je tzv. popisná (deskriptivní) statistika. Tato statistika má za úkol umožnit nám seřazení a sumarizaci dat, abychom v nich mohli snadněji „číst“ a také dále s těmi to daty pracovat. Děje se tak především pomocí tabelizování a zpracovávání různých grafů, kterými jsou třeba koláčové diagramy, histogramy atd.

„Vedle tabelizování a zpracovávání přehledných můžeme soubory dat charakterizovat i jinak. Velmi důležitou složkou popisné statistiky je skupina metod, která pro charakterizování těchto souborů používá určité číselné ukazovatele. Ambicí těchto metod je několika čísly vystihnout základní vlastnosti popisovaných souborů. Pokud jde o vlastnosti celé populace údajů, mluvíme o parametrech. V případě zkoumání vzorků – výběrů – nazýváme tyto vlastnosti statistiky nebo charakteristiky“ (Ferjenčík 2010: 230). Mezi tyto metody řadíme:

1. Míry středu

- a. aritmetický průměr $\left(\bar{x} = \frac{\sum x_i}{n}\right)$ – což je geometrický střed rozložení;
- b. medián – což je vlastně bod, který rozděluje seřazená data na dvě stejně početné části;
- c. modus – což je hodnota, která se v dané distribuci objevuje nejčastěji.

2. Míry variability

- a. variační rozpětí – což je vzdálenost (rozdíl) mezi nejvyšší a nejnižší hodnotou proměnné
- b. směrodatná odchylka $\left(s = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}\right)$
- c. rozptyl (s^2) – což je umocněná směrodatná odchylka (Ferjenčík 2010: 230-233).

Nebudu tyto metody nyní podrobněji rozebírat, avšak jejich zastoupení a pomoc v deskriptivní statistice je opravdu podstatná, a proto je můžeme vidět prakticky v každém výzkumu. Míry středu nám umožňují celek zobecňovat a tím nám usnadňují vyvozovat o daném vzorku závěry. Variabilita nám potom ukazuje, jak moc přesné naše měření bylo a tím výrazně pomáhá validitě našeho zkoumání, proto jsou oba typy metod klíčově jak pro sociální vědy, tak konkrétně pro náš životní způsob. Také nám to může více prozradit o vzorku, neboť i když bude směrodatná odchylka v normě, její vyšší hodnota bude znamenat něco jiného než to, když je hodnota odchylky minimální. Zde hrají roli rovněž maxima a minima, které nám prozradí, jaká hodnota byla v datech tou nejvyšší, a která naopak byla tou nejnižší.

Induktivní statistika

Pokročilejšími výpočty se pak zabývá statistika induktivní, někdy též nazývaná inferenční statistika, jejíž podstatou je „porovnávání a analýza menších skupin dat (výběry, vzorky) a na tomto základě vyvozování závěrů o celé množině objektů (populace)“ (Ferjenčík 2010: 234). Tyto metody nám umožní hlubší poznání a vysledování rozdílů a podobností, které nám deskriptivní statistika nabídnout nemůže.

Prvním typem je bivariační rozdílová statistika, která nám umožňuje sledovat vztah mezi nezávisle a závisle proměnnou. Klíčovou roli zde hraje tzv. nulová hypotéza, která předpokládá, že mezi sledovanými proměnnými je statisticky nevýznamný nebo žádný vztah. Tato hypotéza se testuje pomocí různých procedur, kterými jsou např. t-testy, analýza rozptylu (ANOVA) apod. Ferjenčík uvádí, že všechny tyto metody mají společný základní algoritmus:

1. „Získání souborů o jedné „závisle“ proměnné, rozdělených podle počtu úrovní „nezávisle“ proměnné (buď na základě nezávislých výběrů, nebo tzv. párových či opakovaných měření).
2. Rozhodnutí o tom, jaké charakteristiky nebo znaky souborů budou porovnávány. (Zde je škála velmi pestrá: podle typu údajů a úrovně, na které bylo měření vykonáno, to mohou být aritmetické průměry, směrodatné odchylky, pořadová místa jedinců z obou souborů, frekvence výskytu jednotlivých nominálních kategorií atd.).
3. Formulování nulové hypotézy. (Výběry pocházejí z téže populace; nebo se populace, ze kterých vzorky pocházejí, ve zkoumané vlastnosti – parametru – významně neliší.)

4. Výběr vhodného testu a jeho použití.
5. Zamítnutí nebo nezamítnutí nulové hypotézy (Ferjenčík 2010: 234).

Druhým typem je korelace. Jedná se také o bivariační statistiku, avšak tentokrát zaměřenou na vztah mezi proměnnými, nikoliv na zhodnocování významnosti jejich rozdílů. Typickým nástrojem je v tomto případě výpočet korelačních koeficientů $\left(r = \frac{cov_{x,y}}{s_x \cdot s_y}\right)$. Jde tedy o „číslo, které vyjadřuje poměr kovariance (společného kolísání obou proměnných) k součinu standardních měr kolísání každé z proměnných zvlášť (součinu směrodatných odchylek obou proměnných)“ (Ferjenčík 2010: 236).

Bivariační statistika nám tedy umožňuje nacházet vztah mezi proměnnými. Můžeme tedy díky tomu to výpočtu například dokázat, že naše třídní postavení souvisí (koreluje) s hudební stylem, který posloucháme. Tyto výpočty nám tak velmi ulehčí práci a odhalí takové spojení, které bychom jiným způsobem objevovali jen stěží.

Multivariační statistické metody

Nejhlubší míru ve statistickém zpracování dat zastává multivariační statistika. Na rozdíl od bivariační statistiky se multivariační snaží porovnávat a dávat do vztahu více než dvě proměnné a kvantifikovat strukturu jejich vzájemných vztahů. První metodou je multidimenzionální škálování. V této metodě se snažíme ve vstupních informacích, což je v tomto případě tzv. matice posobností, hledat a odhalit smysluplné dimenze, které jsou základem pro toto hodnocení. Výstupem je potom obvykle dvoudimenzionální rozložení a jednotlivé hodnoty mají dané souřadnice

v těchto dimenzích. Toto nám opět umožňuje nacházet skryté struktury a tím lépe porozumět získaným datům. Tyto výpočty jsou však natolik náročné, že si zde již musíme vypomoci počítačem. Dalším typem je faktorová analýza a analýza hlavních komponent. Funguje podobně jako předchozí typ, avšak cílem je zjistit „základní“ proměnné stojící za pozorovanou variabilitou mezi viditelnými proměnnými. Posledním typem je pak vícenásobná lineární regrese. V jednoduchosti jde o metodu, která nám pomáhá zjistit vztah mezi jednou závisle proměnnou a sadou nezávislých proměnných (Ferjenčík 2010: 237-242).

Multivariační statistika nám podobně jako bivariační pomáhá nacházet vztahy mezi proměnnými, ale bere v potaz vícero proměnných, což může především v měření životního způsobu velmi pomoci. Můžeme použít příklad z bivariační statistiky, kde jsme použili třídní postavení a výběr hudby, ale k tomu můžeme ještě vzít v potaz velikost města a způsob trávení volného času. Díky výpočtům multivariační statistiky můžeme dokázat, že výběr hudby souvisí s třídním postavením a způsobem trávení volného času, ale nesouvisí téměř vůbec s velikostí města apod.

Bivariační a multivariační měření a statistické metody využíváme především proto, že při zpracování životního způsobu (ale nejen u něj) využíváme porovnávání a korelaci mezi dvěma či více proměnnými, proto jsou pro nás tyto metody nezbytné a důležité.

Kvalita měření

Již bylo řečeno, jakým způsobem se v kvantitativním výzkumu měří, co to jsou škály a jaké máme typy a jaké metody využíváme k výpočtům.

Nicméně samotné měření ve vědeckém zkoumání nestačí, protože jen velmi stěží bychom dokazovali, že naměřená data nejsou podvrhem. Alespoň částečně nám jako důkaz slouží validita a reliabilita výzkumu. „Správně zvolené a provedené měření spolehlivými indikátory je validní a reliabilní“ (Kajanová, Dvořáčková, Stránský 2017: 8). Co to je, jaké jsou mezi nimi rozdíly a hlavně jakým způsobem se v kvantitativním výzkumu vytváří si povíme nyní.

Validita

Validita, neboli pravdivost, je vlastně potvrzení správnosti nástroje měření a vlastně celého výzkumu, takže tím dokazujeme, že jsme skutečně měřili to, co jsme měřit chtěli. „Validita označuje platnost a schopnost testu měřit skutečný stav. Není to však vlastnost testu, spíše se jedná o platnost závěrů, které z testu vyvozujeme. Validitu můžeme popsat jako kategoriální proměnnou – míra nebo stupeň validity (vysoká, střední nebo nízká validita)“ (Zháněl, Hellebrandt, Sebera 2014: 32). Disman (2011) potom ukazuje, jakými způsoby validitu můžeme měřit:

1. Validita zaměřená na členství ve skupině – v této validitě využíváme náš nástroj na skupině, o které víme, že má znaky, které chceme zkoumat;
2. Prediktivní validita – zde porovnáváme nástroj, který jsme si předem vytvořili s určitými předpoklady s daty, které máme z reality samotné;
3. Souběžná validita – tady využíváme měření pomocí více postupů, což by mělo snižovat pravděpodobnost nějakého omylu;
4. Konstruovaná validita – konstruujeme test našich hypotéz, kde logicky spojíme zkoumanou vlastnost s měřícím nástrojem;

5. Validita založená na mínění soudců – jde vlastně o potvrzení validity zkušenějšími vědci;
6. Validita testovaná výčtem obsahu – touto validitou testujeme zda naše měření dostatečně pokrývá obsah jevu;
7. Zjevná validita – je potom taková validita, u které předpokládáme, že není validita samotná úplně nutná, neboť se využívá u triviálních potvrzeních, které může posoudit i laik (Disman 2011: 61-67).

Reliabilita

Reliabilita na rozdíl od validity neříká, zda náš nástroj je pravdivý či není, ale říká nám, jak moc se shodují jednotlivé měření za stálého stavu. „Reliabilní měření je takové měření, které nám při opakované aplikaci dává shodné výsledky, pokud se ovšem stav pozorovaného objektu nezměnil (Disman 2011: 62). Udává nám tedy stupeň shody jednoho objektu za totožných podmínek. Definice koeficientu reliability je definován dle Zháněl, Hellebrandt, Sebera (2014: 32) potom jako:

$$reliabilita = \frac{\text{rozptyl pravdivého skóru}}{\text{rozptyl pravdivého skóru} + \text{chybový rozptyl}}$$

Důležité je však mít na paměti jisté principy, které pro validitu a reliabilitu platí. Výzkum totiž nemůže být validní, pokud nemáme dostatečnou reliabilitu. Avšak měřící metoda může mít poměrně velkou míru reliability, ale malou úroveň validity.

Shrnutí

V teoretické části jsme se zabývali pojmem životní způsob, jeho variantami a typy. Dále jsme se zaměřili na výzkum v sociálních vědách a podívali se, jak je možné v sociálních vědách měřit a jaké metody k tomuto používáme. Než však začneme praktickou částí, kde se podíváme na české výzkumy, které se zabývají životním způsobem, musíme si nějak shrnout tuto část a říct si, jakým způsobem budeme analyzovat tyto výzkumy.

Z teoretické části tedy víme, že důležité pro nás je to, jakým způsobem autor přistupoval k životnímu způsobu, co za něj považoval a jakou část zkoumal. Rovněž je pro nás podstatné to, jaké si vytvořil hypotézy a jak tyto hypotézy operacionalizoval, zda využil nějakých indexů apod. Jakým způsobem se rozhodl sbírat data, zda k tomu využil dotazník, rozhovor či jinak. Jaké měřicí nástroje si poté vytvořil, jak data zpracoval a jaké metody byly využity a jak validní a reliabilní dané výzkumy byly. V poslední řadě je rovněž důležité, k jakým výsledkům autor došel a jak je interpretoval a jak by se dané výzkumy mohly doplnit. Zde tedy jen pro názornost, jaké oblasti nás v daných výzkumech budou zajímat a na jaké otázky chci odpovědět:

1. Jaké bylo pojetí životního způsobu?
2. Jaké hypotézy byly vytvořeny a jak byly poté operacionalizovány?
3. Jakým způsobem se získala data?
4. Jaké měřicí nástroje, procesy a metody byly využity?
5. Jaké byly závěry a jak by se dal výzkum doplnit?

Typy výzkumů životního způsobu

Nyní se zaměřím na konkrétní výzkumy životního způsobu. To, jak můžeme k životnímu způsobu a jeho měření přistupovat se často liší autor od autora. Jednotlivé přístupy budou reprezentovat zástupci a jejich výzkumy, které jsem pro tento účel vybral. Postupně představím práce významných českých sociologů jako jsou Jiří Šafr, Jana Duffková a jiní. Předem musím říci, že sociologů a prací, které se zabývají životním způsobem je mnohem více, ale není cílem této práce postihnout všechny tyto práce a pohledy na ně. Jde především o to vybrat práce typické, které alespoň částečně zastupují hlavní teorie, paradigmaty a přístupy k životnímu způsobu. Dle mého názoru právě tito autoři, které zmiňuji výše, splňují tyto podmínky. V rozboru uvidíme, že každý přistupoval k životnímu způsobu či stylu odlišně a liší se také v jeho výzkumu. Uvidíme tak, že opravdu můžeme k této problematice přicházet skrze různá paradigmaty, ale zaměřím se jen na výzkumy kvantitativní, kde se tedy cílem měření životního způsobu. Pokusím se rovněž ukázat limity těchto výzkumů a případně si říci, jak by se jednotlivé výzkumy daly doplnit či vylepšit, aby nám poskytly další užitečné informace.

Třídní dělení a jeho výzkumy a měření

Prvním ze zkoumaných přístupů k pojmu životní způsob bude práce Jiřího Šafra. Ten pracuje se životním způsobem jako s jedním z možných indikátorů třídy. Nezkoumá tedy konkrétní podoby životního způsobu, ale soustředí se spíše na jeho projevy a zvláště se snaží ukázat fakt,

že životní způsob se může lišit mezi jednotlivými třídami. Využívá především kvantitativních výzkumů a dat přístupných z mnoha jiných výzkumů. Svou prací tak navazuje na své předchůdce v oblasti třídních výzkumů jako byli třeba Thorstein Veblen nebo Pierre Bourdieu.

Jak by měl tedy vypadat výzkum při využití třídního dělení? U tohoto typu výzkumů se bude vycházet především z konfliktologických paradigmat a teorií navazující (alespoň částečně) na Karla Marxe. Další důležitou částí je metodologie a operacionalizace pojmů, se kterými se pracuje v teorii, a také konstrukce třídy. Vzhledem k tomu, že zde se pracuje s větším počtem lidí a půjde především o kvantitativní výzkum, bude vhodné k tomuto výzkumu využívat dotazníků. Jde o vhodnou techniku, protože umožňuje poměrně snadno a s malými náklady zjistit v krátkém čase informace od velkého počtu respondentů (Disman 2011: 140-147).

Teorie

Třídní dělení zde vychází z již tradičního marxistického dělení na třídy. Využívá se k tomu téměř výhradně materiální a ekonomické přístupy. Karel Marx (Marx, Engels 1962) ve společnosti viděl dvě třídy, buržoazii a proletariát. Buržoazie je třídou vlastníci výrobní prostředky a tedy vyšší, vykořisťovatelskou. Proletariát je potom třída, která výrobní prostředky produkuje, avšak nevlastní je, stává se z ní třída vykořisťovaná a nižší. Marx však věřil, že postupem času, se proletariát sjednotí a svrhne tento systém. Postupem času se však stavy změnila a ke konfliktu nedošlo. Objevila se nová třída nebo třídy a konflikt se tak dostal do latentní podoby, které se věnoval Ralf Dahrendorf (Dahrendorf 1988).

Mnoho lidí by mohlo namítat, že takovéto dělení již dnes ztrácí smysl a do popředí zájmů se dostává spíše věk, gender, národnost, apod. Vidíme však, že v průběhu historie se neustále měnily podoby a rozsah produkce a konzumace mezi lidmi. Obrovský nárůst produkce evropských států během 19. a 20. století měl také velký vliv na proměnu a strukturu společnosti a jejich tříd. Pokud je produkce čím dál větší a za menší námahy a času, má to nutně vliv na podobu životního způsobu jednotlivých tříd ve společnosti (Bögenhold 2001: 829-847). Vztahem mezi materiálními aspekty a aspekty kulturními se zabývala již velká spousta autorů. Jedním z prvních byl Thorstein Veblen a jeho Teorie zahálčivé třídy (Veblen 1999)³, kde se jako jeden z prvních vědců zabýval životním stylem tříd, okázalou zahálkou a okázalou spotřebou. Dalším sociologem byl například Georg Simmel, který se snažil vyzkoumat a popsat vliv peněz na společnost ve svém díle Filozofie peněz (1900). Tyto teorie se potom spolu s Weberovou představou snažil spojit ve svém díle Pierre Bourdieu, o kterém se nyní budeme bavit.

Šafr sám uvádí, že navazuje na dílo P. Bourdieuho a jeho pojetí. „Životní styl proto v návaznosti na dále uvedené pojetí M. Sobela a P. Bourdieuho v této studii konceptualizují jako manifestovaný kulturní vkus a jednání, které napomáhají vymezovat symbolické kulturní meziskupinové hranice v našem případě statusových skupin nebo sociálních tříd“ (Šafr 2008: 25). Narážíme tak na pojem habitus, což je vlastně strukturující mechanismus, který určuje tendence a dispozice k určitému jednání a strukturuje nám tak daný životní styl. „Životní styl je utvářen klasifikačním schématem a sdíleným systémem dispozic, který Bourdieu označuje jako habitus“ (Šafr 2008: 26). Bourdieu označuje habitus jako objektivní vztah mezi dvěma objektivitami, umožňující vytvořit srozumitelný a nezbytný vztah mezi praxí a situací, jejíž význam je produktem habitusu skrze

---

³ První verze této knihy se objevila již o jedno celé století dříve v roce 1899.

kategorie vnímání a uznání, které jsou samy vytvořeny pozorovatelnými sociálními podmínkami (Bourdieu 2003: 101). Habitus je tedy určen sociální pozicí, kdy lidé jsou rozděleni dle vlastnictví ekonomického a kulturního kapitálu a dle jejich poměru. Lidé na blízkých sociálních pozicích potom mohou mít podobné habitusy a tím vytvářet třídy. „Třídní habitus představuje strukturální variantu habitu individuálního. Jde o princip, který generuje a sjednocuje (strukturuje) princip našeho konkrétního jednání, dává nám vodítko, jak se jako příslušníci určité sociální třídy máme chovat nejen v nám známých, ale i v nových, dosud nepoznaných situacích. Habitus v Bourdieuho pojetí představuje internalizovanou formu třídních podmínek, které zároveň tyto podmínky vytváří“ (Šafr 2008: 26).

V této práci Šafr chce zkoumat životní styl tříd skrze vkus. Kromě teorie třídní homologie, která je reprezentována právě teorií P. Bourdieuho, která tvrdí, že je stále jasná hranice mezi vkusem jednotlivých tříd, nalezneme zde i teorii individualizace. Tato teorie tvrdí, že v moderní nebo přesněji v postmoderní době, již nemůžeme naleznout tyto hranice, neboť vkus samotný se stal velice proměnlivým. „Na úrovni jednotlivců tak musí být neustále reinterpretován, vyjednáván a kombinován do nových forem. Individualizované spotřební preference jsou ovlivněny spíše módními styly a všudypřítomně nabízenými značkami než třídní příslušností. Lidé musí interpretovat a uplatňovat svoje preference v rozdílných, neustále se měnících situacích. Tím získávají čím dál větší vliv na spotřební chování bez ohledu na své třídní postavení. V důsledku toho, že tak mohou neustále proměňovat svůj životní způsob, dochází i k proměně sociálních vztahů“ (Šafr 2008: 39). V této teorii by potom nemělo smysl o třídním dělení mluvit, protože by bylo nutno až příliš generalizovat a výrazně tak upravit realitu. Třetí možností, která se nachází někde mezi těmito dvěma přístupy je teorie kulturního všezroutství. To lze chápat jako jisté rozvolnění těchto hranic, kdy

jednotlivé třídy již nejsou tak vyhraněny vůči určitým stylům, ale do jisté míry konzumují vše. Toto všežroutství je však typické spíše pro vyšší vrstvy, která kromě vyššího vkusu pohltila i vkusy jiných tříd. „Dolní vrstvy (či třída) si uchovávají vkus nízké kultury – zůstávají vyhraněnými (univores), zatímco horní vrstva si podržela svoji vysokou kulturu a k ní přibrala jak populární, tak dokonce i nízkou kulturu dříve vlastní pouze nižším třídám. Zkrátka se stávají kulturními všežrouty (omnivores)“ (Šafr 2008: 41).

Hypotézy

Právě tyto teorie ve spojení se stratifikací a jejich platnost v české společnosti Šafr ověřuje v empirické části. Konkrétně z nich vytvořil tyto dva hypotetické modely: „První reprezentuje tradiční homologii životního stylu ve spojitosti s třídou, zatímco druhý model vychází z postmoderní teorie, podle které je životní styl diferencován zejména z hlediska nevertikálního statusu (gender, věk) a „netřídních“ vertikálních statusových znaků (vzdělání, příjem). Obecná hypotéza mé práce předpokládá, že postavení v systému sociální stratifikace je v České republice asociováno s odlišnými životními styly“ (Šafr 2008: 69). Pokud by tedy model homologie měl být pro ČR platný, rozdílnost v životních stylech by se nejlépe vysvětlila třídní rozdílností. Pokud by tento model platný nebyl a převážil by model postmoderní, určující by byly jiné netřídní indexy, kterými mohou být například pohlaví, vzdělání apod. Je však nutno říci, že takto stanovené hypotézy jsou dosti obecné, protože není jasně stanoveno, jak moc by měla třída ovlivňovat životní styl, abychom mohli tento vliv považovat za určující nebo zda nám i netřídní indexy nemohou vytvářet nějaký druh tříd a zda třídy neurčují, neboť třeba vzdělání určitě výrazně ovlivňuje třídní postavení. Toto sám potvrzuje i Šafr, když tvrdí následující: „Ve skutečnosti se jedná o velice obecnou hypotézu, jelikož výslovně nespécifikuje, do jaké

míry by třída měla ovlivňovat životní styl a jaké konkrétní dimenze a indikátory horizontálního postavení mají být zahrnuty“ (Šafr 2008: 70). Na to, jaké konkrétní indexy si Šafr vytvořil a jak s nimi pracuje, se podíváme níže.

Metodologie a technika sběru

Nyní se zaměřím na metodologii výzkumu Šafra. Velmi důležitou částí bude operacionalizace pojmů a zajištění správných indikátorů a indexů. Již bylo řečeno, že k tomuto výzkumu by byl nejvhodnější technikou dotazník, protože díky němu můžeme pracovat se spoustou lidí a tím zajistit velký počet informací. Část dotazníku by logicky měla pracovat s otázkami zaměřené na konstrukci tříd, tedy na zařazení respondentů do jednotlivých tříd. Druhá část by měla potom pracovat s otázkami, s jejichž pomocí určíme životní styl tříd.

Konstrukce třídy

Pokud chceme zkoumat životní způsob tříd, je potřeba si nejdříve tyto třídy nějakým způsobem vytvořit. Pokud se snažíme o vertikální stratifikaci společnosti, téměř vždy se vychází z pracovního zařazení jedinců (Šafr 2006: 12). Toto potvrzuje i Giddens: „Většina schémat má společné to, že vychází ze struktury typů povolání. V sociologickém chápání se třídní rozdělení v zásadě kryje s hmotnými a sociálními nerovnostmi plynoucími z rozdílných typů pracovního uplatnění“ (Giddens 2013: 407). „Sociální stratifikace je založena na myšlence hierarchicky uspořádaných vrstev či tříd, kterými obecně vzato rozumíme společenské skupiny odlišující se ekonomickými, sociálními politickými i kulturními charakteristikami.

Hierarchie je zpravidla uspořádána od nejvýše postavené skupiny, zahrnující mocné a bohaté (elity), po nejnižší umístěné skupiny s nejnižší prestiží a nejmenším objemem dostupných zdrojů. Na základě objemu privilegií nebo zdrojů, a někdy také na vzájemné kompozice těchto dílčích hierarchií anebo dle pozice na trhu práce (např. dle vztahu k výrobním prostředkům, míře autonomie či zabezpečení) jsou pak sociology v empirických datech lidé klasifikováni, tj. je jim přiřazena určitá hodnota stratifikačního indikátoru vyjadřujícího jejich společenské postavení nejčastěji na základě vykonávané profese“ (Šafr, Holý 2012: 141).

Existuje více možných přístupů k jejich vytváření, ale nejčastěji je k tomuto využíváno Goldthorpeovo třídní dělení. Zde se vychází z postavení profesních skupin na trhu práce a jejich postavení v pracovním prostředí. Tržní situace jednotlivce pak v sobě zahrnuje platové podmínky, jistotu pracovního poměru a vyhlídky pracovního postupu do budoucna. Pracovní poměry potom berou v potaz moc a autoritu na pracovišti. Toto schéma potom bylo vytvořeno na základě dat z projektu CASMIN⁴. „Goldthorpeovo schéma původně rozlišovalo jedenáct kategorií, pro účely výzkumu podniknutého v rámci projektu CASMIN zredukovaných na osm, a stále proto zůstává jedním z těch nejpodrobnějších. v Běžném chápání se však třídní příslušnost dodnes dále redukuje na tři hlavní třídní vrstvy: „servisní“ třídu (třídy I a II), „přechodnou třídu“ (třídy III a IV) a „dělnickou třídu“ (třídy V, VI a VII). Goldthorpe rovněž bere v úvahu existenci elitní třídy vlastníků nemovitosti, jež by tvořila vrchol pomyslného žebříčku, nicméně tvrdí, že jde o tak malý segment populace, že by v empirickém výzkumu neměl jako samostatná kategorie smysl“ (Giddens 2013: 409). Jde o tyto třídy:

---

⁴ Comparative Study of Social Mobility in Industrial Nations.

- I Vysocí administrativní pracovníci a manažeři,
- II Nižší administrativní pracovníci a manažeři,
- III a) Výše postavení pracovníci pracující rutinně a nemanuálně,
- III b) Nižše postavení pracovníci pracující rutinně a nemanuálně,
- IV OSVČ a malovýrobci,
- V Mistři a nižší technický personál,
- VI Manuálně pracující specialisté,
- VII Částečně kvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci (Giddens 2013: 410).

Pro své potřeby samozřejmě lze toto dělení upravit. Pro českou společnost to takto provedl třeba Machonin v Tučkově sborníku *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí* (Tuček 2003). Otázky v dotazníku potom mohou mít podobu např. „Jaké je Vaše povolání? Máte v práci velkou zodpovědnost? Řídíte pracovní činnost jiných lidí? Bylo potřeba k výkonu Vašeho povolání nějaké vzdělání?“ apod. Těmito otázkami bychom mohli jednoduše zařadit respondenty to příslušných tříd.

Nicméně i toto schéma má jisté nevýhody a je proto podrobeno hlasité kritice. Zvláště se tomuto schématu vyčítá těžké či dokonce nemožné zařazení osob ekonomicky nečinných, pod které můžeme zařadit nezaměstnané, důchodce, děti nebo studenty. V dnešní době jde o věc poměrně zásadní, neboť tito „nezaměstnaní“ tvoří nezanedbatelné procento v dnešní společnosti. „Nezaměstnaní a penzionovaní jedinci bývají často klasifikováni podle svých předchozích pracovních aktivit, což však bývá problematické u dlouhodobě nezaměstnaných osob či osob se sporadickou pracovní minulostí. Studující lze občas zařadit podle toho, jakému oboru se věnují, nicméně takové třídění má šanci uspět jen v případech, kde studijnímu oboru odpovídá konkrétní povolání (například strojařina či

lékařství“ (Giddens 2013: 408). Ke stejným závěrům došel i Šafr, a proto zvolil klasifikaci ABCDE, která nám umožňuje klasifikaci i lidí mimo trh práce (Šafr 2008: 63).

Schéma ABCDE je výrazně ovlivněno Goldthorpeovým schématem, ale zcela ho nekopíruje. Dělí se na dvě vyšší třídy, jednu střední a dvě nižší. Dá se však říct, že v „principu jde ve schématu ABCDE o to, co nejlépe segmentovat populaci podle ekonomické kapacity a nákupních preferencí bez toho, že by vycházelo z jakékoliv sociologické teorie sociální stratifikace“ (Šafr 2008: 63). Zkoumanou jednotkou v těchto výzkumech je potom domácnost. „Základem ABCDE klasifikace je tzv. Socioekonomické skóre domácnosti. Jde o agregaci vstupních informací o domácnosti do podoby spojitého skóre (indexu), který vyjadřuje očekávanou (na základě zmíněných vstupních informací o domácnosti) úroveň příjmu domácnosti (ve vztahu k její velikosti) (Mediaresearch 2016: 5)⁵. Nicméně zde najdeme i přístup, ve kterém dominuje jeden z manželů v domácnosti, který je potom nazýván „hlavou domácnosti“. Za hlavu je potom považován ten, který zajišťuje největší část finančního příjmu domácnosti, přičemž nezáleží na pohlaví. Což je jednou z velkých výhod tohoto schématu. Nicméně musíme vzít v potaz, že dle tohoto přístupu by byl hlavou v drtivé většině případů muž, což by nás de facto ochudilo o tuto výhodu. Šafr proto své analýzy provedl „zvlášť na podsouborech hlav domácností a ostatních („ne-hlav“), což umožňuje detailnější posouzení vlivu třídního milieu rodiny. Vzhledem k tomu byl soubor omezen pouze na úplné vícečetné partnerské domácnosti“ (Šafr 2008: 64). Konkrétní třídy v tomto schématu poté mají tuto podobu:

A. nejvyšší třída – hlava patří do nejvyššího managementu podniků a organizací jako jsou generální ředitelé velkopodnikatelé apod. nebo

---

⁵ Tento zdroj je z roku 2016. Domnívám se však, že podstata klasifikace ABCDE je neměnná v čase.

jde o vysoce specializovaného pracovníka jako je architekt, lékař nebo vědec;

- B. vyšší střední třída – hlava patří do vyššího nebo středního managementu a má minimálně střední vzdělání, patří sem potom ředitelé a vedoucí pracovníci nebo třeba starostové;
- C. střední třída – nejružnorodější třída v povoláních, patří sem domácnosti techniků, nižšího managementu a odborníků, úředníků, malých podnikatelů a živnostníků;
- D. nižší střední třída – patří sem hlavy domácností manuálních pracovníků, nižších úředníků či mistrů
- E. nejnižší třída – hlavy těchto domácností jsou nekvalifikovaní dělníci či nezaměstnaní, jde o nejpočetnější třídu (Šafr 2008: 65).

Je vidět, že ABCDE vypadá opravdu velmi podobně jako EGP, avšak musíme brát v potaz, že „EGP představuje klasifikaci pozic zaměstnanecké struktury, ve které třídní postavení určuje postavení vykonávané profese na trhu práce (typ pracovní smlouvy) a pozice v zaměstnání (míra autonomie v zaměstnání). ABCDE klasifikuje hlavu domácnosti nejprve na základě její profese na třídy EGP, ale poté její postavení upravuje podle vzdělání a u ekonomicky neaktivních podle vybavenosti domácnosti“ (Šafr 2008: 66).

Nyní už víme, jak Šafr přistoupil ke konstrukci třídy, a proto je na čase zjistit, jakým způsobem určoval životní způsob jednotlivých tříd a k jakým výsledkům poté dospěl.

Životní způsob tříd

V druhé části je potřeba zjistit, jakým způsobem se dá zjistit životní způsob jednotlivých tříd. Zde je opravdu na výběr velké množství indikátorů. Můžeme využívat indikátory:

- 1) demografické (např. sňatečnost, porodnost, vzdělanost) – pomocí kterých můžeme zjistit trendy v celé populaci a poté je rozdělit dle tříd;
- 2) ekonomické (např. výdaje za konkrétní činnosti) – díky kterým můžeme zjistit, za co a kolik lidé utrací a opět rozdělit do příslušných tříd;
- 3) sociologické a kulturní (trávení volného času, angažovanost v sociálních skupinách, vkus) – můžeme zjistit způsob, jakým se jednotlivé třídy baví, jejich priority a hodnoty.

Následně můžeme statisticky ověřit, jaké konkrétní projevy životního způsobu mají jednotlivé třídy. Podobný výzkum prováděl i Šafr. Ten vycházel z podobných indikátorů, které využíval již P. Bourdieu. Šlo o tyto sféry potřeby: jídlo, kulturní a společenské aktivity a sebeprezentace, tyto jednotlivé sféry byly dále rozděleny na vyšší a nižší. Šafrovo „konceptuální schéma vychází z uvedených tří oblastí (jídlo, kultura a sebeprezentace), které v sobě obsahují aspekty diferenciací životního stylu ve vztahu ke společenské stratifikaci. Jedná se o tyto konkrétní oblasti: volnočasové aktivity (aktivní/pasivní), stravovací zvyky a jídlo, návštěva kulturních akcí a kulturní vkus spojený jak s kulturou vysokou tak masovou, elegance v oblékání, zájem o témata (v médiích), okázalá spotřeba a aktivity zdravého způsobu života“ (Šafr 2008: 48). Tyto oblasti poté rozdělil na další podkategorie. U oblasti Volnočasové aktivity nalezneme kategorie: Zdraví

utužující aktivity, Dovolená a Sociální kontakty. V kategorii Stravovací zvyky a jídlo se objevují kategorie: Zdraví prospěšné/nezdravé, Kultivovanost a vybranost stravování. V třetí oblasti, kterou je Návštěva kulturních akcí a kulturní vkus, se objevují kategorie: Vysoká kultura/masová a nízká kultura a Kulturní pasivita. V poslední oblasti, což je oblast Spotřeba, jsou kategorie: Elegance: móda a oděv, Péče o tělo a vzhled, Ostentativní spotřeba a potřeba luxusního zboží a Kultura materiální nezbytnosti. U jednotlivých kategorií jsou poté vytvořeny indikátory.

Avšak na rozdíl od jiných výzkumů na podobné téma, Šafr nezkoumá to, zda někdo například navštívil kulturní akci, ale zkoumá frekvenci chování jako takového. Všechny indikátory mají základ v otázkách se čtyřbodovou škálou odpovědí. První dimenze (vysoká kultura) obsahuje čtrnáct otázek, druhá dimenze (okázalá spotřeba) má osm otázek, třetí dimenze (zdravý životní styl) má otázek sedm (Šafr 2006: 24). Šafr využívá data MML TGI 2004, která mu pokrývají téměř všechny oblasti. Bohužel některé kategorie musely být osekány či sloučeny s jinými, neboť takovéto indikátory nebyly ve výzkumu poskytnuty. Došlo tak například ke sloučení Volnočasových aktivit a Stravovacích zvyků a jídla do jedné oblasti s názvem Zdravý životní styl. Vzhledem k tomu, že některé otázky mohly být ovlivněny pohlavím respondenta, vybral Šafr jen ty, u kterých podobné „znečištění“ dat nehrozí. Jsou jimi:

- 1) Vysoká kultura
  - a) Užívání spisovného jazyka
  - b) Chození do divadla
  - c) Oblíbenost fikcí
  - d) Sledování filmů od uznávaných režisérů
  - e) Oblíbenost maleb

- f) Čtení bestsellerů
  - g) Navštěvování kulturních akcí
  - h) Sledování umění v TV
  - i) Zájem o architekturu
  - j) Zájem o klasickou hudbu
  - k) Seznámenost s uměním
  - l) Čtení poezie
  - m) Návštěvy premiér filmů
  - n) Hra na hudební nástroj
- 2) Okázalá spotřeba
- a) Nákup drahého oblečení
  - b) Nákup kvalitního zboží
  - c) Nákup nového oblečení až po obnošení toho starého
  - d) Zalíbení v luxusním zboží
  - e) Preferování značkového zboží
  - f) Spokojenost s koupí kvalitního vína
  - g) Nákup luxusního zboží
  - h) Oblékání se exkluzivně
- 3) Zdravý životní styl
- a) Pojídání hodně ovoce a zeleniny
  - b) Starání se o zdraví
  - c) Uvažování nad správným stylem
  - d) Dělání něčeho pro zdraví
  - e) Ochrana zdraví
  - f) Sledování nutričních hodnot
  - g) Preferování organických a bio produktů (Šafr 2006: 42).

K rozdělení vkusu na vysoký a nízký Šafr přistupuje takto: „Vkus a aktivity svázané s vysokou kulturou reprezentují v mém pojetí vysoko-

kulturní kapitál. Jedná se o orientaci na náročnější aktivity spjaté s uměním a obecnou intelektuální obeznámeností (zájem o vážnou hudbu, architekturu, obliba poezie, návštěva kulturních akcí atd.). Vedle kultury vysoké jsem se pokusil, přes určité omezení v dostupnosti indikátorů, také o zachycení životního stylu spojeného s lidovým či průměrným vkusem, který lze, bez nároku na jakékoliv hodnocení, označit za masovou/nízkou kulturu“ (Šafr 2008: 68).

Ve výzkumu poté pracuje s daty dostupnými z Market & Media & Lifestyle TGI 2004, ve kterých se většina těchto indikátorů vyskytuje (Šafr 2008: 62). Tento výzkum byl také dotazníkovým šetřením, které bylo provedeno během jednoho roku v populaci čítající patnáct tisíc respondentů. Poskytuje nám díky tomu ojedinělé informace, týkajících se osobních preferencí hodnotových orientací, spotřeby a vkusu české společnosti. Šlo tehdy o kvótní výběr, kde kvótními znaky byly věk, pohlaví, velikost obce, dosažené vzdělání a region v ČR. Šafr však pro svůj výzkum vzorek částečně omezil: „Výzkum MML TGI sleduje populaci dvanáctiletých až sedmdesátidevítiletých, nicméně pro účely úlohy, kterou sleduji ve své práci, jsem analýzy v kapitolách 5–7 omezil pouze na osoby starší 26 let. Tento krok zajišťuje, že se jedná o respondenty s ukončeným středoškolským, případně vysokoškolským vzděláním. Jeden z cílů mé analýzy totiž představuje posouzení odlišného efektu třídní pozice určené postavením domácnosti a individuálního statusu daného vzděláním a příjmem (Šafr 2008: 62). Avšak díky enormně obrovskému vzorku lze výsledky považovat za statisticky významné.

Měření

Operacionalizaci jsme si již docela podrobně rozebrali, proto se musíme podívat na konkrétní měření, které Šafr ve své práci provádí, respektive ty, které jsou prováděny ve výzkumu MML TGI 2004. Oba výzkumy k měření využívají indikátorů životního stylu, které jsme zmiňovali již výše. Šlo o indikátory vyšší kultury, zdravého životního stylu a okázalé spotřeby. Pro implementaci konceptuálního schématu a shrnutí počtu položek, vytvořil Šafr indexy jako aritmetické průměry pro každého respondenty pokrývající všechny tři dimenze. Všechny měly rozsah od 1 do 4 a přijatelnou reliabilitu (ta byla určena Cronbachovou alfou, která splňovala doporučené hodnoty 0,7). Při vytváření indexů postupoval Šafr takto: „Nejprve jsem na základě teoretické konceptualizace vymezil dimenze životního stylu, pro které jsem se pak pokusil nalézt odpovídající indikátory v datech MML TGI. Proměnné v jednotlivých dimenzích jsem podrobil testu konzistence pomocí explorační faktorové analýzy. Položky, které neodpovídaly vnitřní logice škál, byly vyloučeny. Následovalo ověření položkové reliability škál“ (Šafr 2008: 68). Vznikly tyto indexy: Vysoká kultura, Masová/nízká kultura, Elegance v oblékání, Zdravý způsob života, Okázalá spotřeba, Materiální nezbytnost. U jednotlivých indexů ještě Šafr provedl redukci dat pomocí metody hlavních komponent, která je v tomto případě velmi užitečná, neboť redukuje počet dat a tím nám umožňuje lépe porozumět datům, které máme. Tato metoda patří mezi jednodušší vícerozměrné metody, ale vyžaduje si určité podmínky, jako například silnou vzájemnou korelaci mezi daty, což je i tento případ (Hendl 2015: 499-504).

Po korelaci za pomoci Spearmanových korelačních koeficientů se ukázalo, že sociální třída je nejvíce svázána s okázalou spotřebou (RC -,199) a

vysokou kulturou (RC -,275), naopak nejméně se zdravým způsobem života (RC -,122) a masovou/nízkou kulturou (RC ,120). Šafr tyto poznatky porovnává rovněž se vzděláním a dochází ke stejným závěrům (Šafr 2008: 72-73).

Všechny dimenze pokrývají obrovskou šíři životního stylu a jsou samozřejmě na sobě závislé, avšak ukázalo se, že jednotlivé dimenze mají také svou jedinečnost, které se Šafr dále věnuje. Šafr se také zaměřuje na jednotlivé oblasti a podrobuje je hlubšímu zkoumání a testování. Pro každý index testuje tři vzájemně zahrnuté modely, kdy vyšší model obsahoval znaky modelu předchozího. V první modelu se tak objevuje jen třídní dělení, v druhém třídní dělení a individuální status (vzdělání a příjem) a v třetí třídní dělení, vzdělání, příjem a nevertikální charakteristiky (jiné demografické údaje). Cílem bylo tak ukázat, jak tyto další charakteristiky ovlivňují zbytkové variance (Šafr 2008: 96). Takto Šafr mohl jednoduše zjistit, který z indexů je nejvíce citlivý na individuální status a nevertikální charakteristiky, neboť třídní jsme již zjišťovali.

V závěru pak Šafr testuje hlavní hypotézu o homologii stratifikačního uspořádání a kultury, kde porovnává opět tři modely, kterými jsou model třídního postavení, model individuálního statusu (vzdělání, příjem) a model horizontálních charakteristik. Využívá k tomu Bayesovské informační kritérium, pro které jednoduše platí, že čím je menší hodnota, tím lepší model máme. Šafrovi tedy vyšlo, že stratifikační model (model třídního dělení a model individuálního statusu) jsou přesné v 7 z 12 případů, nicméně pouze ve dvou případech vítězí třídní dělení. Šafr tak dokázal, že stále platí teorie o třídní homologii, avšak nemůže přijmout hypotézu, že třídní postavení je tou určující proměnnou. Ukázalo se totiž, že většina rozdílů byla dána vzděláním a příjmem domácností.

Závěry práce

Cílem Šafrovy práce bylo zhodnocení modelu třídní homologie a individualizace. Model třídní homologie je založen na hierarchickém uspořádání napříč vertikálním postavení ve společnosti, které se odvíjí od vzdělání a příjmů. Ze závěrů, které Šafr uvádí plyne, že „životní styl, alespoň v oblastech, které jsme sledovali, je stále ještě utvářen zejména vertikální pozicí (třída či individuální socioekonomický status) v sociální struktuře“ (Šafr 2008: 97). Nicméně zde dochází i k procesům individualizace, zvláště v některých zkoumaných aspektech života, jakými je třeba zdravý životní styl. Podobně jako v jiných zemích i ČR můžeme dle Šafra najít mezitřídní rozdíly. Tento rozdíl je však především mezi třídami vyššími spolu se střední třídou (A, B, C) a nižšími (D, E). Vyšší třídy a střední se ve svém životním stylu a vkusu značně podobají. Rovněž se dá mluvit o nízké interakční propustnosti mezi nižšími třídami a třídami vyššími se střední. Šafr si to vysvětluje především rozdílností v „odlišných kulturních a hodnotových vzorcích spojených jednak s dosaženým vzděláním jednak významně utvářených v rodině již v době primární socializace“ (Šafr 2008: 110).

Poznámky k práci

Nyní představím své poznámky a doporučení k této práci. Šlo o velmi kvalitně zpracovaný kvantitativní výzkum, nebo přesněji práci z daty z výzkumu, který proběhl již dříve. Dozvěděli jsme se, jak je to s homologií tříd a individualizací, avšak jako u většiny kvantitativních výzkumů jsme se nedozvěděli nic o názorech a chápání životních stylů respondentů samotných. Proto by asi bylo zajímavé udělat kvalitativní nadstavbu, ve které bychom se soustředili na jednotlivé lidi a zjišťovali bychom jejich

konkrétní zájmy a názory na toto téma. Například člověk, který do dotazníku uvede, že není úplně seznámen s uměním, může mít hlubší vědomosti než někdo jiný, kdo se považuje za odborníka. Tyto otázky jsou vždy subjektivně zabarvené a objevují se tam i jiné neobjektivní faktory, které mohou získaná data ovlivnit. Může za to moci špatné pochopení otázky, nižší sebevědomí respondenta apod. Proto by nám kvalitativní výzkum mohl přinést další užitečná data a také nám potvrdit a rozšířit a prohloubit vědomosti na toto téma.

Přestože práce s daty, kterých Šafr využívá, je na vysoké úrovni, velkou nevýhodou tohoto výzkumu je právě jistá omezenost dat. Šafr využívá dat z již proběhlého výzkumu a sám často poukazuje na to, že indikátory, které si na začátku stanovil, se v baterii dat nevyskytují. Musel tak zredukovat data týkající se především volnočasových aktivit, do kterých patří například dovolená nebo sociální kontakty, které já osobně považuji za velmi podstatné a určující u pojmu, jakým je právě životní způsob. Rovněž u stravování mu chyběly data ohledně nezdravého stravování či kultivovanosti apod. Šafr sice umně sjednotil tyto kategorie dohromady, avšak je cítit, že jsou dosti rozdílné. Řešením by tedy bylo jít jednoduše do terénu a udělat vlastní výzkum, s vlastními dotazníky a indikátory. Nicméně toto by bylo opravdu velmi náročné na finance a čas a bylo by složité oslovit dostatečný počet respondentů a podobné spektrum. Nicméně by to daleko lépe prokázalo či vyvrátilo stanovené hypotézy.

U volnočasových aktivit v chápání Šafra mi trochu chybí činnosti tzv. vázaného času, což jsou činnosti, které se neváží k práci ani k volnému času, avšak jsou důležitou součástí života lidí. Navíc omezení volnočasových na aktivit na sport, sociální kontakt a dovolenou je dosti diskutabilní, protože je spousta jiných činností, které můžeme považovat za volnočasové aktivity,

ale nemůžeme je zařadit do daných kategorií. Může jim být například hraní na hudební nástroj, četba knih apod. Šafr toto zařazuje do kulturních aktivit, dle mého názoru by vhodnější byly volnočasové aktivity.

Pokud jde o tvorbu hypotéz, tak ty jsou zvoleny správně, i když jsou poměrně dosti obecné, což i sám autor uznává, avšak to v tomto případě nemusí vadit. Šafr totiž podrobně rozebírá jednotlivé kroky v testování hypotéz a využívá jednodušších i složitějších statistických výpočtů, aby získal jednotlivé výsledky. A právě tuto práci se statistikou bych v tomto výzkumu vyzdvihнул, neboť autor využívá více druhů výpočtů, aby prokázal či vyvrátil platnost svých hypotéz. Otázkou by bylo, zda výsledky, ke kterým Šafr došel, by byly stejné nebo podobné s výsledky, které by získal, kdyby sesbíral svá vlastní data.

Zajímavé bude také srovnání s výzkumem, který provedla Duffková a spol. a kterému se budeme věnovat nyní. Oba totiž vychází z téměř totožné baterie dat od stejné společnosti. A i když k těmto datům oba přistupují jinak, možná budeme moci nalézt nějaké podobnosti nebo naopak rozdíly mezi těmito výzkumy.

Proměny životního způsobu obyvatel ČR a trávení volného času

Nyní se podívám na pohled Jany Duffkové a Milana Tučka na zkoumání pojmu životní způsob. Ten se trochu liší od Šafra. V jednom svém výzkumu využívá Duffková podobného vzorku jako Šafr⁶. Na ten se zaměřím za chvíli. Nejdříve si však musíme představit teoretická stanoviska Duffkové.

Teorie

Duffková tvrdí, že životní způsob „lze stručně charakterizovat jako strukturovaný souhrn relativně ustálených každodenních praktik, způsobů realizace činností a způsobů chování v různých sférách lidské existence“ (Duffková, Tuček 2003: 168). Nicméně dodává, že konkrétní podoba životního způsobu závisí na dvou faktorech. Jde o vnější faktory, které lze označit za životní podmínky nebo okolí jedince a podmínkách vnitřních.

Vnější podmínky

Vnější podmínky, které můžeme také nazývat podmínkami životními jsou přírodní a společenské podmínky, které ovlivňují život člověka nezávisle na jeho vůli a představách a jsou měnitelné pouze v delším časovém intervalu kolektivní aktivitou. Můžeme zde řadit především fyzické prostředí, geografické a ekologické podmínky, kulturní, společenské,

---

⁶ Využívá však staršího průzkumu agentury MML. Jde o průzkum z roku 1999. Nicméně metodika tohoto výzkumu je téměř totožná, proto je můžeme porovnávat.

ekonomické a politické podmínky (Petrušek a kol. 1996: 779). Vnější podmínky konkrétně pro životní způsob fungují jako „mantinely, v nichž se život člověka pohybuje, naznačují možnosti a meze pro činnosti a způsoby chování (právě v tomto smyslu lze chápat životní způsob i jako reakci člověka na životní podmínky)“ (Duffková, Tuček 2003: 168). Lze si tedy povšimnout, že zde existuje jistá korelace mezi životními podmínkami a konkrétním životním způsobem, avšak Duffková správně poukazuje na fakt, že „změna životního způsobu nemusí mít tutéž míru a kvalitu jako změna životních podmínek a nemusí se také projevit v okamžité časové návaznosti – příčinou je především určitá setrvačnost navyklého životního způsobu, neochota, popřípadě i snížená schopnost změnit své dosavadní chování (zejména pochopitelně mezi lidmi vyššího, ale často i středního věku)“ (Duffková, Tuček 2003: tamtéž).

Vnější podmínky jsou také často ty nejsledovanější a nejměřitelnější u výzkumů životního způsobu. Je to způsobeno především faktem, že již máme zavedeny různé indikátory a indexy v daných oborech, kterými může být například demografie a konkrétněji natalita, úmrtnost apod. nebo například v ekonomii to je příjem, HDP, cena potravin. Takovéto informace můžeme nalézt ve velkých statistických průzkumech, jakým může být sčítání lidu nebo v marketingových výzkumech, které si dělají marketingové organizace. To výzkumníkům velmi usnadňuje podrobný náhled do vnějších podmínek lidí, neboť takto nemusí zcela od nuly vytvářet nové indexy a indikátory, ale mohou použít již zavedené a pracovat s nimi nebo je pospojovat do jiných nových indexů.

Vnitřní podmínky

Druhým faktorem určujícím životní způsob je jedinec samotný. Zde můžeme jedince chápat jako subjekt s určitými životními podmínkami, s jeho potřebami, hodnotami, zkušenostmi. Zde je však nutné počítat i s jeho psychickými a psychologickými dispozicemi jako je charakter, pocity, vnímání atd. Jenom tak bude subjekt životního způsobu kompletní. Jedinci se liší rovněž i reakcích na konkrétní situace a životní podmínky. „Právě tento vnitřní faktor ovlivňování životního způsobu působí jako jakýsi selekční mechanismus ve výběru mezi možnostmi „nabízenými“ obecně se měnícími životními podmínkami – člověk mezi teoreticky existujícími i prakticky realizovatelnými variantami životního způsobu hledá tu, kterou ve svých specifických podmínkách vůbec může naplnit a která by současně v daném okamžiku nejvíce odpovídala a vyhovovala jeho potřebám, hodnotám, jeho představě o naplnění sociálních rolí, jejichž je nositelem“ (Duffková, Tuček 2003: 169).

Tento druhý typ je pro výzkumníka podstatně složitější na měření a můžeme také polemizovat, zda je vůbec možné tyto vnitřní pochody kvantifikovat a měřit. Samozřejmě lze využít psychologických měření chování, postojů či hodnot. Je však diskutabilní, zda se v těchto orientacích opravdu odráží intrinzní podmínky jedince, či naopak se odráží podmínky vnější. Tak nebo onak, určitě i jedinec musí zastávat vůči vnějším podmínkám nějaké postoje a přikládá té či oné podmínce jistou váhu, tudíž i toto by patřilo do vnitřních podmínek. Určitě však tyto podmínky patří více pod obor psychologie či sociální psychologie a obvykle se využívá kvalitativních výzkumů či psychodiagnostických metod (Urbánek a kol. 2011), kterými se v této práci nebudeme zabývat.

Cíle výzkumu

Ve výzkumu, kterému se Duffková věnovala, se snaží ukázat, jaké konkrétní změny nastaly v životním způsobu společnosti po roce 1990. Není nutné moc poukazovat na fakt, že vnější i vnitřní podmínky se značně změnily pádem komunistického režimu v ČR. Ve vnější podmínkách můžeme mluvit o změnách v sociálně-politickém uspořádání společnosti, změny v příjmech i v možnostech, jak s příjmy nakládat, změny v rodinném životě, v pracovním životě apod. Rovněž jsme mohli zaregistrovat změny ve vnitřních podmínkách. Změnily se hodnoty, které společnost oceňuje, změnila se hodnotové orientace jedinců a došlo k posílení svobod v rozhodování a činnostech. Tyto změny v životním způsobu se poté dají shrnout do třech klíčových trendů:

1. přechod od uniformity k pluralitě;
2. ze stále výraznější diferenciací životních podmínek vyplývající stále širší a výraznější diferenciací ve způsobu života;
3. výraznější vliv a síla ekonomických a sociálně ekonomických kritérií životního způsobu a rozšíření konzumních tendencí (Duffková, Tuček 168-170).

Rozdělení času – čas volný, vázaný a pracovní

Duffková však ve své práci naráží i na další možnost, jak nahlížet na životní způsob. Jde o rozdělení času. „Za jednu z nejvýznamnějších sfér realizace životního způsobu je tradičně označován volný čas, resp. trávení volného času, a to jak z hlediska kvantitativního (objem volného času), tak kvalitativního (struktura volného času – konkrétní aktivity a způsoby chování ve volném čase a jejich zastoupení)“ (Duffková, Tuček 2003: 174).

Obecně můžeme čas dělit na pracovní a nepracovní, který dále můžeme dělit na volný a vázaný. Pracovní čas můžeme jednoduše považovat za čas, který trávíme pracovní výdělečnou činností. Mimopracovní čas je potom ten zbývající.

Pracovní čas

Jde tedy o čas strávený pracovní činností. Přesněji potom je to „doba věnovaná práci, potřebné k zajištění nezbytných životních potřeb; tato se vše případech nekryje s dobou zaměstnání“ (Geist 1992: 52). Ve vývoji pracovní doby potom můžeme zaznamenat neustálé zkracování. Na rozdíl od minulých dob, kdy lidé de facto pracovali od úsvitu do soumraku, dnes se setkáváme s pracovní dobou okolo 8 hodin a v některých státech se tato doba již snížila na 6 hodin. Toto snížení pracovní doby je umožněno především stále častější automatizací výroby a její optimalizací (Duffková 2008: 145-148).

Vázaný čas

Dalším typem času je tzv. vázaný čas (rovněž se nazývá polovolným časem). Jde o mimopracovní čas, který se však nedá úplně zařadit do času volného. „Jde o čas vynakládaný na monotónně se opakující činnosti každodenního života související s nutností zachování biofyziologického bytí člověka – spánek, jídlo, osobní hygiena – a uchování jeho psychiky a sociálního minisystému – zejména zajištění chodu rodiny a provozu domácnosti, dále pak na různé mimopracovní činnosti“ (Duffková, Tuček 2003: 175). Můžeme zde tak řadit kromě již zmíněných činností např. zahrádkaření, venčení domácích mazlíčků apod.

Volný čas

Posledním typem je čas volný. Jde obecně o „čas, v němž člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků plynoucích ze společenské dělby práce nebo z nutnosti zachování svého biofyziologického či rodinného systému“ (Petrusek a kol. 1996: 156). Vidíme, že za volný čas se považuje vše, co není časem pracovním nebo vázaným. Za volný čas lze považovat i takový čas, pro který se člověk rozhodl více či méně sám. Zde je nutno podotknout že: „Volný čas je zde pojímán jako přinejmenším velmi důležitá součást životního způsobu a pro charakter životního stylu jednotlivce svým způsobem zásadní časová dimenze každodennosti – vzhledem k tomu, že volný čas je sférou, v níž je možné nejvýrazněji uplatňovat svobodná rozhodnutí o její náplni na základě spíše vlastních potřeb, zájmů a hodnot než zvenčí více či méně vnucených daností a povinností či stereotypů“ (Duffková 2008: 141).

Metodologie výzkumu

Než se podívám na to, jakým způsobem Duffková přistupovala k měření a co konkrétně jí ve výzkumu vyšlo, je potřeba si něco říci o metodologii výzkumu. Duffková využívá podobně jako Šafr průzkum agentury Median. „Pro empirický rozbor současných hodnotových orientací české populace v oblasti životního způsobu jsme našli použitelná data v (komerčním) výzkumu firmy Median, který je zaměřen na výzkum životního stylu, spotřebního chování a chování na mediálním trhu“ (Duffková, Tuček 2003: 170). Jde však o starší verzi z roku 2001: Market & Media & Lifestyle TGI 2001. Konkrétně jde o průběžné dotazníkové šetření cca 15 tisíc respondentů. Šlo o kvótní výběr a kvótními znaky byly věk, pohlaví,

vzdělání, velikost bydliště a region respondentů (MML 2001). Duffková ovšem úmyslně pracovala pouze se souborem, který věkově omezila na 18-69 let. Podobně jako u Šafra ani Duffková nešla přímo do terénu, ale využívá dat získaných z jiného průzkumu, které potom podrobuje různým statistickým výpočtům a interpretuje je. Můžeme zde nalézt různé popisné statistiky, průměry, faktorové analýzy apod. Nalezneme zde vícebodové škály a také dělení do skupin dle pohlaví, rodinného stavu a povolání. Pokud jde o indikátory jednotlivých časů, tak zde je využito především jednoduché odpovědi, kolik času lidé stráví konkrétní činností. Díky tomuto můžeme poměrně snadno a jednoduše odhadnout tendence a hodnoty respondentů ke konkrétním činnostem a konkrétnímu životnímu stylu.

Duffková s Tučkem však využívají i dalších datových souborů jako jsou data z výzkumu Deset let transformace české společnosti, který proběhl v roce 1999. Vzorek tvořilo 4750 osob ve věku 20-69 let, z toho 3120 respondentů bylo ekonomicky aktivních. Můžeme nalézt i další výzkum z roku 1993 s názvem Sociální stratifikace ve východní Evropě po roce 1989. Tohoto výzkumu se zúčastnilo 4736 lidí, z toho 3296 respondentů bylo aktivních. Bohužel o vzorku se více neuvádí. I Duffkové s Tučkem můžeme nalézt dělení vzorku dle třídního schématu EGP, o kterém jsme si již hodně pověděli v dřívější kapitole. Za využití tohoto schématu, porovnávali rozdíly v datech mezi lety 1993 a 1999.

Nejdříve se tedy Duffková s Tučkem věnovali současným hodnotovým orientacím. Využili k tomu indikátory z výzkumu Medina, které roztřídili do 5 skupin:

- 1) Rodinný život a materiální podmínky
  - a. Být osobně šťasten;
  - b. Mít dobré bydlení;

- c. Mít děti;
  - d. Mít dostatek peněz;
- 2) Plnohodnotný život orientovaný na sebe i na prospěch společnosti
- a. Mít své soukromí;
  - b. Být úspěšný v práci;
  - c. Být užitečný pro druhé;
  - d. Vytvořit něco, co po mně zůstane;
  - e. Mít co nejlepší vzdělání;
  - f. Mít dost času na sebe;
  - g. Být oblíben ve společnosti;
  - h. Mít bohatý duševní život;
- 3) Spotřební orientace
- a. Jezdit na pěknou dovolenou;
  - b. Mít auto;
- 4) Konzumace kulturních statků
- a. Věnovat se kultuře, umění (Duffková, Tuček2003: 170).

Z této baterie otázek vznikly dané oblasti poměrně logicky, bohužel však jsou poněkud nevyrovnané. Zatímco plnohodnotný život se zkoumá osmi indikátory, tak například konzumace statků jen jedním. Nejde sice o velký problém, neboť například konzumace kulturních statků by byla početnější jen v případě, že bychom se ptaly na konkrétní podoby kultury a umění, avšak už zde může docházet k jistému zkreslení. Duffková zpracovávala tyto otázky pomocí průměrů, směrodatných odchylek a především korelačního koeficientu, kde se korelovaly indikátory s věkem, pohlavím a vzděláním respondentů. Průměr nám prozradil důležitost jednotlivých indikátorů pro respondenty a pořadí bylo totožné s uvedeným výše. Zajímavé informace nám však poskytly právě ony korelace. Některé

otázky byly samozřejmě hodně ovlivněny pohlavím respondentů, a proto u nich byly v porovnání s ostatními, výrazné rozdíly. Šlo o otázky na děti a vlastnictví automobilu, kde v první případě byla důležitost vyšší u žen než u mužů (0,15) a v druhém případě tomu bylo pochopitelně naopak (-0,13). Rovněž se nějaké otázky výrazně lišily ve spojitosti se vzděláním respondentů. Především otázky o co nejlepší vzdělání (0,29), bohatém duševním životě (0,14) a věnování se kultuře a umění (0,17) byly výrazně ovlivněny vzděláním respondenta, tedy čím vyšší vzdělání, tím větší důležitost. A nakonec důležitým zjištěním byla orientace mladších lidí na spotřebu a s ní spojenou práci, která se projevila u otázek na úspěšnost v práci (-0,16), ježdění na pěknou dovolenou (-0,21) a vlastnictví auta (-0,18). Duffková rovněž poukazuje na fakt, že poměrně vysoké hodnoty směrodatné odchylky (rozpětí 1,5-2,7) ukazují na poměrně velkou individualizaci v hodnotových orientacích. Rozumnou volbou by bylo použití metody hlavních komponent a rotaci, o kterých jsme si povídali již v Šafrově výzkumu výše, protože ta by nám mohla poskytnout další důležité informace. To samozřejmě udělala i Duffková, které vyšly čtyři obecnější hodnotové vzorce:

- 1) Altruistická orientace – klíčovými indikátory byly např. Věnovat se kultuře, umění, Mít bohatý duševní život, Být oblíben ve společnosti. Tato orientace korelovala především se vzděláním respondenta, tedy čím vyšší vzdělání, tím spíše směřoval k této orientaci.
- 2) Hédonistická a egoistická orientace – klíčovými indikátory v tomto případě byly: Mít své soukromí, Být osobně šťasten, Mít dostatek peněz. Tato orientace silně nekorelovala s žádnou další proměnou, nejbližše měla opět ke vzdělání, avšak v opačném gardu než tomu bylo v předchozím případě.

- 3) Orientace na materiální seberealizaci založené na vzdělání a pracovním úspěchu – hlavní indikátory: Mít auto, Jezdit na pěknou dovolenou, Být úspěšný v práci. Koreluje se vzděláním směrem nahoru a s věkem směrem dolů.
- 4) Orientace na pracovní a rodinný způsob života – klíčové indikátory: Mít děti, Být užitečný pro druhé, Být úspěšný v práci. Tato orientace rovněž nekorelovala silně s žádnou proměnou, nejbližší k této orientaci však mají vzdělané ženy (Duffková, Tuček 2003: 172).

Z těchto orientací se dá vyčíst mnohé o dnešním životním způsobu. Především orientace č. 3 jen dokazuje předchozí poznatek Duffkové, že mladší generace více tíhne ke konzumnímu způsobu života, avšak je smířená s tvrdou prací, která je s tímto stylem spojena. Duffková potom ještě porovnávala dané orientace mezi dvěma generacemi respondentů 18-29 a 44-59. Záměrně zvolila tyto věkové kategorie, neboť starší generace by měla reprezentovat rodičovskou generaci mladší generace. Ukázalo se, že výraznější rozdíly se objevují až v orientaci č. 3 a 4, ale jen u vzdělanostních skupin ZŠ, vyučení a maturita, u VŠ tyto rozdíly nenajdeme a generace jsou téměř totožné. Právě tyto rozdíly nám ukazují posun v hodnotových orientacích napříč časem.

Dále se Duffková věnuje změnám v trávení volného času. Ten je však závislý na době strávené pracovními a vázanými činnostmi, je tedy jakýmsi zbytkem. Proto se nejdříve Duffková zaměřuje na pracovní čas a konkrétně na dobu strávenou v práci. Vzhledem k tomu, že práce je hodně ovlivněna třídním postavením, je logické porovnávat pracovní dobu s třídním rozdělením. K třídnímu dělení Duffková využívá, stejně jak tomu bylo u Šafra, EGP klasifikaci. Navíc porovnává tyto data s daty z roku 1993, čímž

může určit trend pracujících Čechů po roce 1989. Ukazuje se tak, že téměř každý tráví v práci déle než by tomu mělo být, tedy více než 40 hodin. Stejně tomu bylo i u dat z roku 1993, kde to bylo dokonce ještě výraznější. Nejvíce doby tráví v práci především podnikatelé a OSVČ, kteří v obou výzkumech trávili v práci více než 50 hodin týdně. U ostatních tříd však došlo k poklesu a to cca o 8 hodin týdně z původních 50 a více na nynějších 42 a více. Duffková píše, že v době roku 93 došlo k velkému nárůstu pracovní doby, především z důvodu možnosti svobodně podnikat a rovněž udržení si přijatelné životní úrovně. Postupem času však dochází k postupnému snižování u středních a nižších profesí. Při srovnání pracovních aktivit navíc z roku 1999, jakými jsou například přesčas, práce doma apod. a těchto aktivit z roku 1984, Duffková (2003: 178) ukazuje, že tyto aktivity výrazně vzrostly, což má za následek výrazné snížení volného času a s ním spojeného partnerského a rodinného života.

Dalším čase, který omezuje volný čas, je čas vázaný. Duffková se tomuto času věnuje jen ve spojení s rodinou a s doplňováním vzdělání. Konkrétně porovnává roky 1989 a 1993 v otázce průměrného počtu hodin věnovaných týdně domácím pracím a péči o rodinu. Toto znázorňuje pro muže a ženy a také pro třídy. Rozdíly jsou tedy výrazné především mezi muži a ženami nezávisle na roce, ale zajímavé je, že těmto pracím se věnují spíše muži, kteří zastávají nižší pracovní pozice. To však může být také způsobeno tím, že mají více času než muži na vyšších pracovních pozicích, což jsme se dozvěděli před chvílí. Totéž Duffková udělala pro sebevzdělávání a jazykové kurzy. Zjistila tak, že po roce 89 přibýlo vzdělávacích aktivit u všech tříd s výjimkou VŠ, u kterých zůstaly tyto aktivity na zhruba stejné úrovni. Nižší vzdělávání tak bylo jen u podnikatelů a OSVČ, což by mohlo být nejspíše způsobeno opět omezením pracovním časem.

Nyní se konečně dostaneme k volnému času a jeho proměně. Již se ukázalo, kolik času na něj zbývá, neboť se už ukázaly trendy ve volném a vázaném čase. Aby Duffková zjistila strukturu volného času porovnávala čas strávený jednotlivými aktivitami. Aktivitami konkrétně byly:

- 1) Divadla, koncerty, výstavy,
- 2) Četba knih,
- 3) Studium jazyků, odborné literatury,
- 4) Sport, vycházky,
- 5) Návštěva restaurací, diskoték,
- 6) Práce navíc,
- 7) Sledování TV,
- 8) Domácí práce,
- 9) Koníčky, záliby,
- 10) Pasivní odpočinek,
- 11) Schůzky s přáteli,
- 12) Četba časopisů,
- 13) Práce/hra s počítačem,
- 14) Péče o děti (Duffková, Tuček 2003: 182).

U těchto aktivit pak zkoumala, jak často je respondenti vykonávají. Přijde mi poměrně zvláštní zařazení práce s počítačem a práce navíc do volného času, neboť těmto jsme se věnovali už v předchozích odstavcích a myslím, že zde nemají již své místo, totéž se dá říct o domácích pracích, studiu jazyků a péči o děti, tyto aktivity jsou zase vázaným časem a taktéž bych je neřadil do volného času. Každopádně Duffkové zde vyšlo, že populace má sklon k pasivnějšímu trávení volného času, což se projevuje především sledováním televize (31% sleduje televizi 2 hodiny denně a více a 32% denně 2 hodiny a

méně) a také čtením knih a časopisů. Naopak k poklesu došlo u návštěvy divadel, koncertů a výstav (78% navštěvuje párkrát za rok nebo vůbec nenavštěvuje) a také práce a hra na počítači (57% vůbec nepracuje s počítačem)⁷. Rovněž i tato tabulka se hodí na rotované řešení faktorové analýzy, ze kterého Duffková získala následující orientace:

- 1) Orientace na vyšší kulturu a vysoká pracovní angažovanost (návštěva divadel, četba knih, práce navíc, práce s počítačem, samostatné studium).
- 2) Orientace na zábavu a odpočinek (četba, koníčky, schůzka s přáteli, pasivní odpočinek, sport,...).
- 3) orientace na děti a domácnost (domácí práce, péče o děti, pasivní odpočinek,...) (Duffková, Tuček 2003: 182-183).

Důležitou poznámkou u těchto orientací je fakt, že variance tvoří jen 48%, což znamená, že se vzájemně tyto orientace nevylučují. Může tak dojít ke kombinaci dvou a více orientací najednou. Což opět ukazuje na poměrně vysokou individualitu a různorodost v trávení volného času a životních stylů.

To, že se objevuje poměrně výrazná různorodost v životních stylech, neznamena, že nemohou být způsobeny třídním postavením, příjmy nebo vzděláním. Podobně tedy jako Šafr, přistupuje i Duffková ve svém výzkumu k této myšlence. Porovnává tedy tyto tři orientace s třídním postavením a využívá k tomu průměrný faktorový skóre⁸. Duffková dochází k závěru, že

---

⁷ Tento trend by dnes už jistě neplatil.

⁸ „Faktorová analýza je další statistická metoda orientovaná na proměnné. Stejně jako metoda hlavních komponent i tato vícerozměrná statistická metoda vychází z kovarianční nebo korelační matice původních proměnných. Více než na vysvětlení variability výchozích proměnných se faktorová analýza soustřeďuje na poznání struktury výchozích korelací. Hlavní rozdíl mezi těmito podobnými metodami je v tom, že faktorová analýza závisí na statistickém modelu s řadou užitečných předpokladů, zatímco metoda hlavních komponent se soustřeďuje na vysvětlení a poznání jejich zvláštností“ (Hebák 2013: 27).

první orientace je výrazně vázána na třídní zařazení. „Je typický především pro vysokoškolsky vzdělané odborníky (hodnota faktorového skóru 0,89), v menší míře pak pro podnikatele se zaměstnanci (0,45) a středoškolsky vzdělané odborníky (0,37), s určitým odstupem následuje (profesně heterogenní) skupina samostatně činných bez zaměstnanců (0,24). Vysoce podprůměrně je tento životní styl zastoupen mezi dělníky, přičemž rozdíl mezi kvalifikovanými dělníky (-0,48) a ostatními manuálními pracovníky (-0,58) není statisticky významný“ (Duffková, Tuček 2003: 185). Duffková tak dochází k úplně stejným závěrům, ke kterým došel Šafr, což opět dokazuje reliabilitu obou výzkumů. Opačně tomu je u zbývajících dvou orientací, zde nejsou orientace natolik ovlivněny třídou, jak tomu je u vyšší kultury, avšak i zde se rozdíly najdou, mají však opačnou tendenci tedy menší zastoupení u vyšších tříd a naopak.

V závěru se Duffková ještě věnuje proměnám v kulturních aktivitách a v času tráveném těmito aktivitami. Jako reprezentanty těchto aktivit vybírá frekvenci návštěv divadel, výstav a koncertů v průběhu roku a frekvenci četby beletrie. Frekvence návštěv divadel se od roku 1984 začala snižovat, avšak po roce 1989 byl zaznamenán nárůst, totéž platí pro četbu beletrie s tím rozdílem, že snižování neustále pokračovalo. U návštěvnosti divadel Duffková ještě porovnávala data s daty z divadelních ročenek a tímto prokázala pravdivost dotazníkových šetření, neboť i v těchto ročenkách byly tyto trendy zaznamenány.

Duffková s Tučkem prováděli čistý kvantitativní výzkum. Zjišťovali především frekvenci různých aktivit a dle toho potom určovali konkrétní podoby a změny v trávení konkrétních časů a aktivit. Nicméně zde můžeme najít i trochu nádech kvalitativních dat. Například při zjišťování vnímání změn v trávení volného času, nalezneme otázku, zda respondenti pociťují

změnu oproti minulým rokům v trávení určitých aktivit. Respondent poté mohl odpovědět, že se aktivitě věnuje, dle jeho názoru více nebo méně (Duffková, Tuček 2003: 193-196). A právě tento subjektivní názor se lišil od kvantitativních dat zjištěných jinými statistikami. Zde můžeme vidět fakt, že kvalitativní data nám mohou nabídnout další bohaté informace a tím nám umožnit další a přesnější úhel pohledu na realitu samotnou.

Výsledky výzkumu

Nyní se podíváme, jaké výsledky nám tento výzkum přinesl. Duffková s Tučkem přiznávají, že bylo velmi těžké posoudit, zda se jim podařilo najít a zmapovat všechny významné změny, které se ve společnosti udály. Bylo však dokázáno, že v průběhu deseti let (1989-1999) došlo k výrazným změnám v trávení především volného času. „Velice zřejmým trendem u značné části populace je určitý sklon spíše k pasivnějšímu a nenáročnějšímu trávení volného času“ (Duffková, Tuček 2003: 182). Avšak další statistiky ukázaly, že typické pro společnost po roce 1999 je značná různorodost v trávení volného času a k její individualizaci. „Změna systému, otevření se světu, procesy související s modernizací a jiné transformační procesy vnesly do převážně uniformní společnosti širokou škálu možností seberealizace, řadu nových kulturních podnětů i nové vzorce spotřebního chování“ (Duffková, Tuček 2003: 202). Avšak podobně jako v předchozí kapitole Šafr, tak i Duffková s Tučkem poukazují na značnou podmíněnost aktuálním sociálním postavením a rodinným prostředím, ze kterého pochází.

Závěry a poznámky k výzkumu

Nyní jsme měli možnost nahlédnout pod pokličku dalšího kvantitativního výzkumu. Tento výzkum se na rozdíl od toho předchozího zaměřoval více na konkrétní obsah životního způsobu, který zjišťoval skrze účast a frekvenci určitých aktivit ve volném čase lidí. I tento výzkum vycházel z podobných dat, které předtím využil Šafr, ale mohli jsme vidět, že je zde využili jinak. Zatímco Šafr chtěl dokázat třídní podmíněnost vkusu a životního způsobu, zde šlo o to, najít a zmapovat změny v životním způsobu lidí mezi lety 1989-1999. V jednom tématu se však shodli, konkrétně v tom, že vyšší kultura a jedinci, kteří se této kultuře věnují, jsou z vyšších tříd a tedy tento životní styl je výrazně třídně podmíněn.

Tento výzkum má však podobné nedostatky, kterými trpěl ten Šafrův. Využíval také dat společnosti Median, a tedy nešli do terénu. Museli pracovat s daty, které již byly posbírané a tyto data potom různě upravovat a sestavovat do různých kategorií. Docházelo potom k jisté nevyrovnanosti jednotlivých kategorií, na kterou jsem poukazoval už dříve, kdy například život orientovaný na sebe a na společnost byl zkoumaný více otázkami a měl tedy více indikátorů než tomu bylo u kultury, která měla pouze jeden. Nevím, zda v takovém případě můžeme zajistit skutečně validní výsledky. Určitě by prospělo tomuto výzkumu, buďto doplnění o další otázky na konkrétní témata nebo úplně nové sestavení dotazníků, otázek a indikátorů, které by odpovídaly teorii, kterou Duffková využívá. I Duffková přiznává, že některé kategorie nenabízely další vysvětlení. Došlo k tomu například u Orientace na spotřebu a práci u mladších lidí. V této orientaci nebylo možné zjistit, zda spotřeba je vyvolaná vyšší pracovní pozicí a tedy možností spotřebovávat, nebo naopak byla nutná vyšší pracovní pozice a pracovní

úsilí, aby bylo možné pokrýt náklady za konzum. A těchto příkladů jsme mohli nalézt více.

Nesprávné mi také přišlo zařazení některých otázek, konkrétně práce navíc, práce s PC apod. do kategorie volného času, neboť Duffková se zabývala pracovním a vázaným časem zvlášť, a nemyslím si, že by tyto otázky měly být znovu zařazeny do volného času. U některých činností je sice zařazení komplikovanější, ale třeba práce s počítačem mi přijde naprosto jednoznačná. Toto mohlo mít jistý vliv na vnímání a interpretaci dat. Domnívám se také, že kdyby dnešní výzkumník sloučil práci a hru na počítači to jedné kategorie, došlo by k hrubému zkreslení dat, protože tyto činnosti jsou v dnešní době zcela odlišnými než tomu mohlo být v roce 1999. Vzhledem k tomuto toku dokážu pochopit, že tyto kategorie mohou být sloučeny.

Šlo tedy opět o kvantitativní výzkum, nicméně jak jsem uvedl už dříve, můžeme zde najít i jistou snahu o kvalitativnější náhled na tuto problematiku, což může přinést další užitečná data. Rozhodně by tomuto výzkumu prospělo doplnění hlubším kvalitativním výzkumem, ve kterém by se snáze analyzovaly jednotlivé životní styly a objevily další informace. Další výhodou je, že v tomto výzkumu jsme mohli také porovnávat data z různých let, a proto jsme mohli sledovat rovněž proměnu životního způsobu lidí v určitém čase. Určitě by bylo zajímavé a velmi přínosné tento výzkum dále replikovat v čase a porovnávat výsledky s dalšími lety. Rovněž i hlubší poznání v rámci kvalitativního výzkumu by mohl tento výzkum dále obohatit.

Duffková rozhodně odvedla skvělou práci při zpracování dat, které měla k dispozici. Mohli jsme vidět, že využívala jednodušší i složitější statistické metody, které sloužily k odhalení hlubších vztahů a struktur, a měření a většinu těchto výpočtů rovněž podrobně popisovala. Tuto práci narušuje však jen poměrně velká míra variance, která nebyla úplně dostatečně vysvětlena a nejspíše ani vysvětlená být nemohla, neboť životní způsob a styl je natolik individuální, že se jen velmi stěží mohou tyto oblasti měřit a zobecňovat. Narážíme tedy na poměrně velký problém v této oblasti.

Subkultury a životní způsoby konkrétních skupin

Posledním typem výzkumu, který zde představím, je výzkum životního stylu a jeho popis určité subkultury, kterých najdeme v dnešní společnosti nepřeberné množství. Je to asi nejrozšířenější typ výzkumu, který můžeme řadit pod životní způsob. Existuje zde velká spousta výzkumů kvantitativní i kvalitativních, určitých věkových struktur i různých společenských pozic. My se však podíváme na výzkum, který se týká aktivního životního stylu vysokoškoláků, jenž byl vytvořen Zdeňkem Valjentem (2010).

Nejdříve se opět zaměřím na teorii, která je u tohoto výzkumu nezbytná. Vysvětlím, co je to subkultura a jak ji definujeme a jak lze zkoumat životní styl konkrétní subkultury. Poté se podívám na metodiku tohoto výzkumu, operacionalizaci konceptu aktivní životní styl, na výsledky výzkumu a opět uvedu nějaké poznámky a doporučení k výzkumu.

Teorie – kultura a subkultura

Pojem kultura je jedním z klíčových pojmů nejen v sociologii ale ve všech humanitních a sociálních vědách. Setkáváme se s ním především v antropologii, ale také psychologii, sociologii a dalších vědách. Definice kultury nalezneme nepřeberné množství. Dle antropologa Boase můžeme za kulturu považovat všechny projevy společenských zvyklostí a tradic skupiny, reakce jedinců, které jsou vyvolané zvyklostmi komunity, v níž žije, a různé výtvořky lidské činnosti, které jsou determinovány tradicemi a zvyklostmi (Boas dle Geist 1992:199). Do takovéto kultury můžeme zařadit

například i studenty tak, jak je chápe Valjent, i když by bylo lepší je řadit do subkultury. Zde však pro účely práce nyní stačí chápat kulturu jako: „Hodnoty, obřady a styly života typické pro danou skupinu. Podobně jako koncept společnosti i myšlenka kultury je velmi často užívána nejen v sociologii, ale též v ostatních společenských vědách (zejména v antropologii). Kultura patří mezi nejvýraznější aspekty mezilidské sociální interakce“ (Giddens 2013: 984).

Pokud je kultura již defonována a víme, co si pod tímto pojmem můžeme představit, přistoupíme nyní k pojmu subkultura. Jak již název sám napovídá, jde o pojem vyjadřující určitou část kultury. Jde vlastně o dílčí kulturu, která je specifická pro určitou komunitu, která se nějakým způsobem liší od zbytku společnosti. Je to tedy jakási kultura uvnitř kultury (Geist 1992: 474). Ve výzkumu se Valjent potom zaměřuje na subkulturu studentskou vysokoškolskou. Tato subkultura je velmi specifická. Od jiných subkultur a generací se odlišuje v psychologických aspektech, neboť studenti často spadají ještě do období adolescence a s ní spojenými „úkoly“ jako jsou vyrovnání se se svou tělesností, vytvoření zralejších vztahů, dosažení emocionální nezávislosti apod. Se studentskou subkulturou jsou však spojeny i další podmínky. Další z klíčových podmínek jsou podmínky sociálně-ekonomické. Jak již bylo řečeno, adolescenti jsou často nuceni navazovat nové vztahy, ukončovat ty staré a pomalu se osamostatňují i po stránce ekonomické, ačkoliv jsou často i nadále podporováni od rodičů (Valjent 2010: 15-23).

Metodika výzkumu

Hlavním záměrem Valjentovy práce bylo rozšířit vědomosti a poznání o životním způsobu vysokoškoláků, přesněji studentů ČVUT Fakulty elektrotechnické. „Hlavním cílem je pak prozkoumat, jakým způsobem se v průběhu studia mění a vyvíjí jejich názory, postoje a praktiky na nejdůležitější oblasti aktivního životního stylu“ (Valjent 2010: 37). Využívá smíšeného výzkumu. V rámci kvantitativního výzkumu Valjent vytvořil dotazník a provedl s ním dotazníkové šetření, kterého se zúčastnilo celkem 625 studentů 1. ročníku a 581 studentů ročníků vyšších. Reprezentativnost je tak zajištěna v logickém slova smyslu, nikoliv ve statistickém. „Hlavním metodologickým cílem tedy bylo provést opakované průřezové šetření, když nastupující studenti do 1. ročníku v roce 2007 se podrobili dotazníkovému šetření ihned po nástupu na fakultu v říjnu 2007 a studenti vyšších ročníků pak nejméně po 4 odchozených semestrech svého studia a to v květnu a červnu 2008“ (Valjent 2010: 38). Pro bližší zjištění příčin rozdílů v dotazníkovém šetření mezi studenty nižších ročníků a ročníků vyšších, použil Valjent kvalitativního výzkumu, tedy přesněji různé typy rozhovorů (celkem se 32 studenty) a obsahovou analýzu psaného textu, kterou poskytlo 27 studentů.

Aby však Valjent mohl zkoumat svůj hlavní cíl, musí nejdříve operacionalizovat koncept aktivního životního stylu. Jak ukazuje neexistuje jednotná definice tohoto pojmu, proto se nechal inspirovat podobnými výzkumy a vybral tyto hlavní oblasti: rizikové chování, volný čas, sociálně-ekonomická data, sport a další pohybové aktivity (Valjent 2010: 9). „Předmětem vědeckého bádání byl v mém případě teoretický koncept (konstrukt) „aktivní životní styl“. Jeho jednotlivé dimenze (faktory) rozdělené do věcných aspektů a následně ještě na konkrétní empirické

indikátory jsem zjišťoval pomocí jednotlivých otázek v dotazníku“ (Valjent 2010: 38). Jednotlivým dimenzím odpovídají následující indikátory:

- 1) Rizikové chování
  - a. výživa,
  - b. spánek,
  - c. tělesná hmotnost,
  - d. kouření tabákových výrobků,
  - e. alkohol,
  - f. ilegální drogy,
  - g. stres;
- 2) volný čas - celkem 19 indikátorů, mezi nimi např.:
  - a. pasivní odpočinek,
  - b. četba knih a časopisů,
  - c. domácí práce,
  - d. schůzky s přáteli;
- 3) sociálně-ekonomická dimenze
  - a. pracovní poměr,
  - b. finanční výdělek;
- 4) sport a další pohybové aktivity
  - a. sportovní diváctví, sledovanost médií,
  - b. vlastnictví sportovního vybavení,
  - c. motivace ke sportu,
  - d. ukončení závodní sportovní činnosti,
  - e. úroveň sportovních dovedností,
  - f. rekreační sportovní činnost,
  - g. obliba jednotlivých sportovních odvětví,
  - h. účast ve sportu a pohybových aktivitách,

- i. názory na sport a jeho místo v aktivním životním stylu
(Valjent 2010: 39).

Je vidět, že Valjent si vybral poměrně široké spektrum indikátorů, které do větší či menší míry spadají do daných dimenzí. Poněkud chudší mi přijde dimenze sociálně-ekonomická, které odpovídají dva indikátory. Vzhledem k tomu, že Valjent popisuje studenty jako závislé na příjmu od rodičů (Valjent 2010: 18-20), bych očekával, že zde zahrne i tuto závislost. Nelze přesně určit, zda to spadá pod indikátor finanční výdělek či nikoliv, v takovém případě bych tento indikátor očekával. Rovněž by zde nebylo špatné vytvořit indikátor, kde by se zkoumal názor studentů na peníze a zda vůbec jsou pro ně natolik důležité. Na tyto otázky nám tyto indikátory neodpoví.

Pokud budeme posuzovat reliabilitu výzkumu, tak s tou se Valjent vypořádává velmi důsledně. Nejdříve se snažil zajistit reliabilitu pomocí metody opakovaného měření, konkrétně provedl pilotní studii, kterou provedl na souboru 53 studentů celkem 2x v časovém odstupu 1-2 týdnů (Valjent 2010: 41). Tuto pilotní studii poté srovnával Spearmanovým korelačním koeficientem a ve většině případů přesahuje závislost velmi silně, tedy minimální hodnota musí přesahovat alespoň závislost 0,7. Dále reliabilitu zajišťoval metodou paralelního měření, kdy je porovnáváno měření jednoho konstruktů s jiným druhem měření téhož konstruktů. Konkrétně tedy Valjent použil např. otázku četnosti pohybové aktivity, kterou rovněž porovnával Spearmanovým korelačním koeficientem a opět vyšla podstatná až velmi silná závislost ($> 0,5$). Poslední metodou k zajištění reliability je metoda vnitřní konzistence, která vychází z předpokladu, že indikátory v určité dimenzi vychází ze stejného základu a tedy neměly by se od průměru výrazněji lišit. K tomuto Valjent využil Cronbachovu alfu, u které platí, že čím vyšší hodnota, tím vyšší reliabilita škály a pohybuje se

mezi 0 a 1. Nejnižší hodnota byla 0,588, což dokazuje opět na dostatečnou reliabilitu škál.

K zajištění dostatečné validity Valjent přistupuje podobně jako k reliabilitě. Obsahovou validitu nechal Valjent posoudit ústní konzultací se třemi dalšími odborníky na sociologii, kteří tak mohli ovlivnit podobu výzkumu a tím dostatečně zajistit potřebnou validitu. Nezůstalo však jen u toho a Valjent jde v otázce validity dále a užívá tzv. kriteriální validity, ve které se porovnává výzkum s výzkumem nebo výsledky již dříve ověřenými. Konkrétně tedy pro výzkum aktivního životního stylu využívá věcného aspektu četnosti vykonávání pohybové aktivity a potvrzuje si z několika dalších výzkumů, že u studentů se četnost pohybových aktivit snižuje.

Při analýze dat potom Valjent využívá následující metody analýzy dat. Jsou to v první řadě popisné statistiky, četnosti a kontingenční tabulky, které umožňují základní srovnání a následné znázornění dat. Dále využívá také aritmetických průměrů, směrodatných odchylek a mediánů, které umožňují určit polohu a rozptýlení jednotlivých měření a dat. Ze složitějších testování statistické významnosti Valjent zvolil neparametrický Mann-Whitney test, ve kterém se testuje shoda mediánů pro dva nezávislé výběry. Avšak Valjent říká, že „výpočty statistické významnosti беру vzhledem k nesplnění podmínek náhodného výběru u obou mých souborů jen jako vedlejší a kontrolní“ (Valjent 2010: 46). Zde bych ještě doporučil využití metody hlavních komponent, neboť by mohla ukázat ještě jisté kvazikultury v této kultuře zdravého životního stylu. Rozhodně by to mohlo nabídnout další úhel pohledu, nicméně cílem Valjentovy práce byla komparace nikoliv objevování podob kultury aktivního životního stylu.

Výsledky výzkumu

Na konci Valjent zjišťuje změny mezi vyššími a nižšími ročníky, respektive ve kterých indikátorech se vyšší ročníky liší od nižších. Uvedu zde podobně jako Valjent pouze ty indikátory, ve kterých bylo zjištěny výrazné a průkazné změny. Ukázalo se, že v rámci rizikového chování se vyšší ročníky prokazatelně (od 5% do 9%) zlepšili v indikátorech: množství a kvalita vypitých tekutin, dostatečný spánek během týdne, odmítnutí kouření tabákových výrobků ve vlastním kouření. Výrazně (od 10%) se zlepšili v počtu večeří a v negativním názoru na obezitu. Naopak k prokazatelnému zhoršení došlo v nepravidelnosti oběda, negativním názoru na cigarety, v používání drog a vyzkoušení hašiše. K výraznému zhoršení vyšších ročníků došlo ve vyzkoušení marihuany, v dlouhotrvajícím stresu a v četnosti stresových situací. Ve volném času došlo k prokazatelnému zlepšení četností volnočasových aktivit vyšších ročníků jen v čase věnovaném partnerovi. K výraznému zlepšení především ve sportovních a tělovýchovných činnostech. K prokazatelnému nebo výraznému zhoršení četností volnočasových aktivit poté došlo ve všech zbývajících, což je velmi zásadní informace. K výraznému rozdílu mezi ročníky došlo v otázce sociálně-ekonomické, kde jsou vyšší ročníky ve všem výrazně výše než nižší ročníky. V rámci sportu a dalších pohybových aktivit nalezneme různé odlišnosti u vyšších ročníků. Ve sportovním diváctví například došlo ke snížení četností, ale ve vlastnění sportovního vybavení došlo naopak ke zvýšení vlastnictví. U sportovních dovedností byl nalezen jen jeden prokazatelný rozdíl a to v umění sjezdového lyžování, kde toto umění bylo vyšší u starších studentů. (Valjent 2010: 128-143). Valjent tedy dokázal, že rozdíly v životním stylu mezi ročníky jsou výrazné. To mu však nestačilo a porovnal výsledky ještě s jinými studii.

Poznámky k výzkumu

Tento výzkum je opět velmi dobře zpracován po metodické a metodologické stránce. Musím také velmi ocenit teoretickou práci Valjenta, neboť je poznat, že velmi poctivě procházel literaturu, která se dotýká tohoto tématu. Tato teoretická východiska poté umožňují snadnější zpracování indikátorů pro jednotlivé dimenze. Ačkoliv jsem poukazoval na rozporuplnost indikátorů v dimenzi sociálně-ekonomické, stále je poznat fakt, že si tyto indikátory sestavoval sám. To dělá tento výzkum podstatně propracovanější ve srovnání s výzkumy Šafra a Duffkové s Tučkem, kteří pracovali „jen“ s daty získané třetí stranou.

Rozhodně i statistické zpracování je na dostatečně vysoké úrovni, i když se setkáváme s jednoduššími statistickými metodami. Jak jsem rovněž uváděl výše, užití např. metody hlavních komponent by mohlo v tomto případě odhalit jednotlivé kvazikultury v rámci kultury aktivního životního stylu.

Taktéž musím ocenit zapojení kvalitativního výzkumu. Díky němu totiž Valjent mohl odhalit i důvody určitých nejasností, které vyvstaly z kvantitativního šetření. Kvalitativní výzkum nám totiž umožňuje zkoumat hodnoty a postoje lidí a odhalovat jiné a hlubší vrstvy sociálního chování. I tento fakt odlišuje Valjentův výzkum od předchozích dvou výzkumů. Jinak se bohužel tyto výzkumy nemohou srovnávat, neboť se zaměřují na zcela odlišné části životního způsobu a jejich vzájemná komparace by tedy nedávala smysl.

Závěr

Tato práce se věnovala životnímu způsobu, jeho variantám a jeho měření. Cílem práce bylo ukázat, jak v moderní sociologii můžeme přistupovat k tomuto pojmu, jak s ním můžeme nakládat a jak jej můžeme zkoumat. Samozřejmě v rámci rozsahu práce nebylo v našich silách věnovat se opravdu všem možným pohledům, ale zaměřili jsme se na klíčové oblasti, které u tohoto pojmu v současnosti nalezneme. Práce byla rozdělena na dvě hlavní části, část teoretickou a část praktickou.

V teoretické části jsem se věnoval samotnému pojmu životní způsob. Představil jsem jeho definice a jaké postavení zastává v sociologii a v jiných vědách. Poté jsem vysvětlili, jaký je rozdíl mezi životním způsobem a životním stylem a zda je vůbec potřeba mezi těmito termíny v sociologii odlišovat. Pokračoval jsem vědeckým zkoumáním v sociologii. Konkrétně jsem se podíval na základy kvantitativního výzkumu. Představil jsem jejich zásady, procesy a vzájemné rozdíly, spolu s nimi jsem rozebral jejich výhody a nevýhody a jak mohou být užity ve zkoumání pojmu jako je životní způsob.

Při práci v kvantitativních výzkumech jsou za klíčové úkony považovány operacionalizace a převedení hypotéz na zkoumatelné znaky, které umožňují jejich měřitelnost. Jen díky tomu můžeme zajistit dostatečnou validitu a reliabilitu výzkumu a obohatit tak naše vědění. U kvalitativního výzkumu jsem narazil na problém kvantifikace, neboť kvalitativní výzkum je přímo založen na nekvantifikovatelných datech, nicméně i zde dochází ke kódování a časté škálování pojmů, což můžeme považovat také za jistý způsob měření. Zde je pak klíčový neustálý pohyb mezi teorií a zkoumanou

realitou. Je to jakési kyvadlo, které se stále pohybuje od teoretických východisek obohacených o nová data k terénu, kde upravené teorie aplikuje a tím opět získá nové vědomosti. Rovněž i zde se pracuje s pravdivostí výzkumu, který je zajištěn tzv. triangulací. Nicméně vzhledem k diskutabilitě měření v kvalitativním výzkumu, jsem se rozhodl jsem z této práce vynechat. U posledního typu výzkumu, jímž je výzkum smíšený, jsem zjistil, že jde o vhodné kombinace výzkumu kvantitativního s výzkumem kvalitativním, čímž získáme výhody jednotlivých typů a zbavíme se velké části jejich nevýhod.

V praktické části jsem se potom zaměřil na konkrétní výzkumy životního způsobu v české sociologii. Prvním z typů bylo třídní dělení a využití životního způsobu jakožto indikátoru těchto tříd. Reprezentantem tohoto typu byl Jiří Šafr a jeho výzkum z roku 2008. Zde se Šafr věnoval především vkusu a sociálním třídám a chtěl dokázat, že vkus je stále ještě vhodným indikátorem těchto tříd. Šlo o čistě kvantitativní výzkum, ve kterém se pracovalo s daty zjištěnými dotazníkovým šetřením marketingové společnosti Median. Vhodnou operacionalizací vkusu a tříd a následnými výpočty, byl v závěru Šafr schopný dokázat svou hypotézu, že vkus je stále ještě vhodným indikátorem pro třídy, avšak zaznamenal již určitý posun k individualizaci vkusu.

Druhým typem výzkumu byl reprezentován Janou Duffkovou, která provedla svůj výzkum s Milanem Tučkem v roce 2003. V tomto výzkumu chtěla tato dvojice ukázat, k jakým změnám došlo v životním stylu obyvatel ČR tím, že se zabývali způsobem trávení volného času. Zaměřovali se především na frekvenci jednotlivých způsobů trávení volného času. Vycházeli především opět z dat získaných společnostmi Median, avšak pracovali také s jinými daty z dalších statistických průzkumů a šetření

z různých let. Postupnou analýzou, interpretací a následnou komparací bylo možné zjistit, k jakým změnám ve společnosti došlo, jaké jsou nové trendy a jaké hodnoty společnost vyznává.

Posledním výzkumem byl potom výzkum Zdeňka Valjenta, který se v roce 2010, zabýval studentskou subkulturou a jejich životním způsobem. Šlo o výzkum mezi studenty, který se zaměřoval především na aktivní životní styl. Šlo o smíšený typ výzkumu. Klíčovou zde byla operacionalizace aktivního životního stylu. Valjent si jej rozdělil na čtyři klíčové oblasti a u těch poté vytvořil jednotlivé indikátory, kterými konkrétní oblast měřil. Následnou komparací mezi studenty nižších ročníků a ročníků vyšších, došel k závěrům, jaké jsou rozdíly v těchto oblastech mezi ročníky. Následně šel tyto rozdíly zkoumat hlouběji pomocí kvalitativních rozhovorů, čímž byl schopen zjistit konkrétní příčiny těchto změn.

Jak si lze všimnout, životní způsob je opravdu velmi široký pojem. Představil jsem tři dle mého názoru klíčové oblasti, avšak tím možné přístupy k tomuto tématu nekončí. V každém případě různorodost těchto přístupů je poměrně zarážející. Každé jednotlivé téma je bez debat spojeno s životním způsobem, ale velmi se liší v tom, na jakou část životního způsobu se zaměřuje a jak ji zkoumá. Je potom na místě pokládat si otázku, lze životní způsob zkoumat jako celek? Bylo by možné operacionalizovat a měřit opravdu celý tento pojem? Dle mého názoru je odpovědí ne. Jde totiž o tak širokou oblast života člověka a celé společnosti, že jen stěží bude možné vytvořit dostatečně kvalitní výzkum, který by byl schopný v sobě obsáhnout všechny tyto oblasti, které jsme si výše zmiňovali. Také si myslím, že to ani není nutné. Tím, že se zaměříme na konkrétní oblast, jakou může být třeba životní způsob lidí ve městě, máme možnost zkoumat toto téma podstatně hlouběji a důsledněji, než by tomu bylo při snaze obsáhnout všechny

aspekty. Navíc příprava tak megalomanského výzkumu by byla velmi náročná na finance a čas a při rychlosti proměn dnešní společnosti by pravděpodobně došlo k neplatnosti východisek ihned po jejich konstrukci. Mám tedy za to, že je na místě věnovat se životnímu způsobu, ale v jednotlivých oblastech, neboť jen tak se můžeme o společnosti dozvědět něco nového.

Zdroje:

1. BLAŽKOVÁ, Tereza, ed., FIALOVÁ, Dana, ed. a MATOUŠEK, Václav, ed. *Individuální a masová rekreace v okolí velkých industriálních měst v 19.- 21. století*. Vyd. 1. Praha: Togga, 2014. 233 s. Steam; sv. 1. ISBN 978-80-7476-063-1.
2. BÖGENHOLD, Dieter. 2001. Social Inequality and the Sociology of Life Style: Material and Cultural Aspects of Social Stratification In *American Journal of Economics and Sociology* 60(4):829 – 847.
3. BOURDIEU, Pierre. 2003. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. New York: Routledge, xiv, 613 s. ISBN 0415045460.
4. BRYMAN, Alan. 2012. *Social research methods*. Fifth edition. Oxford : Oxford University Press. ISBN 978-0-19-968945-3.
5. COHEN, Louis, Lawrence MANION a Keith MORRISON. *Research methods in education*. 5th ed. London: RoutledgeFalmer, c2000, xvi, 446 s. ISBN 0415195411.
6. DAHRENDORF, Ralf. 1988. *The modern social conflict: an essay on the politics of liberty*. New York: Weidenfeld and Nicolson, xvi, 219 s. ISBN 1555842089.
7. DISMAN, Miroslav. 2011. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum. 372 s. ISBN 978-80-246-1966-8.
8. DUFFKOVÁ, Jana. TUČEK, Milan. 2003. Proměny způsobu života In *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství, 428 s. Studie. ISBN 80-86429-22-9.
9. DUFFKOVÁ, Jana. 2006. Životní způsob/styl a jeho variantnost (Malé zamyšlení nad tím, co všechno se může skrývat pod označením „alternativní životní styl“). In: *Aktuální problémy životního stylu*. Praha:

Univerzita Karlova v Praze - Filozofická fakulta; s. 79-90. ISBN 80-7308-131-8.

10. DUFFKOVÁ, Jana, Lukáš URBAN a Josef DUBSKÝ. 2008. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. Vysokoškolské učebnice. ISBN 978-80-7380-123-6.
11. FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Vyd. 2. Přeložil Petr BAKALÁŘ. Praha: Portál, 2010, 255 s. ISBN 978-80-7367-815-9. Dostupné také z: http://toc.nkp.cz/NKC/201010/contents/nkc20102119358_1.pdf.
12. GEIST, Bohumil. 1992. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 647 s. ISBN 8085605287.
13. GIDDENS, Anthony. 2003. *Důsledky modernity*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. 200 s. Post; sv. 3. ISBN 80-86429-15-6.
14. GIDDENS, Anthony. 2013. *Sociologie*. Editor Philip W. SUTTON, přeložil Tereza JIROUTOVÁ KYNČLOVÁ. Praha: Argo, 1049 s. ISBN 978-80-257-0807-1.
15. HEBÁK, Petr. *Statistické myšlení a nástroje analýzy dat*. Praha: Informatorium, 2013, 877 s. ISBN 978-80-7333-105-4.
16. HENDL, Jan, REMR, Jiří. 2017. *Metody výzkumu a evaluace*. Praha: Portál, 372 s. ISBN 978-80-262-1192-1.
17. HENDL, Jan. 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.
18. HENDL, Jan. *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat*. Páté, rozšířené vydání. Praha: Portál, 2015, 734 s. ISBN 978-80-262-0981-2.
19. KAJANOVÁ, Alena, DVOŘÁČKOVÁ, Olga a STRÁNSKÝ, Pravoslav. 2017. *Metodologie výzkumu v oblasti sociálních věd*. 1. vydání. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. 106 stran. ISBN 978-80-7394-639-5.

20. KERLINGER, Fred N. *Základy výzkumu chování: pedagogický a psychologický výzkum*. Editor Vilém CHMELAŘ, přeložil Vladimír SMÉKAL. Praha: Academia, 1972, 705 s. ISBN (Váz.).
21. KRAUS, Blahoslav et al. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006. 156 s. ISBN 80-7315-125-1.
22. KUBÁTOVÁ, Helena. 2006. *Metodologie sociologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 197 s. ISBN 8024415496.
23. KUBÁTOVÁ, Helena. 2009. *Sociologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 239 s. Učebnice. ISBN 978-80-244-2315-9.
24. KUBÁTOVÁ, Helena. 2010. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada. Sociologie. ISBN 978-80-247-2456-0.
25. LINHART, Jiří. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.
26. MACHONIN, Pavel. et al. 1969. *Československá společnost: sociologická analýza sociální stratifikace*. Bratislava: Epona.
27. MACHONIN, Pavel a TUČEK, Milan. *Česká společnost v transformaci: k proměnám sociální struktury*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. 364 s. Studie; sv. 11. ISBN 80-85850-17-6.
28. MARX, Karl a Friedrich ENGELS. 1962. *Manifest Komunistické strany*. Editor Zdeněk DVOŘÁČEK. Praha: Mladá fronta, 128 s.
29. MEDIARESEARCH. 2016. *ABCDE socioekonomická klasifikace. Specifikace pro rok 2017*. Citováno dne: 13. 8. 2017 Dostupné z: <http://www.nielsen-admosphere.cz/wp-content/uploads/2014/06/Nielsen-Admosphere-ABCDE-klasifikace-specifikace-2017.pdf>.
30. PETRUSEK, Miloslav, Alena VODÁKOVÁ a Hana MAŘÍKOVÁ. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 747 s. ISBN 8071843113.

31. PETRUSEK, Miloslav, Alena VODÁKOVÁ a Hana MAŘÍKOVÁ. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, s. 749-1627. ISBN 8071843113.
32. PŮLPÁN, Zdeněk. 2000. *K problematice měření v humanitních vědách*. Vyd. 1. Praha: Academia. 187 s. Studie AV ČR; č. 1. 2000. ISBN 80-200-0796-2.
33. REICHEL, Jiří. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing, 184 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3006-6.
34. SAK, Petr a KOLESÁROVÁ, Karolína. *Sociologie stáří a seniorů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 225 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3850-5.
35. SIMMEL, Georg. 1900. *Filosofie peněz*. Přeložil Milan VÁŇA. 2011. Praha: Academia, 626 s. Europa. ISBN 978-80-200-1920-2.
36. ŠAFR, Jiří. 2006. *Social standing and lifestyle in Czech society*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 64 s. ISBN 8073300974.
37. ŠAFR, Jiří. 2008. *Životní styl a sociální třídy: vytvoření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 165 s. ISBN 978-80-7330-154-5.
38. ŠAFR, Jiří. HOLÝ, Dalibor. 2012. *Měření sociálního statusu a sociálních tříd na základě povolání* In *Cesty k datům: zdroje a management sociálněvědních dat v České republice*. Editor Jindřich KREJČÍ, editor Yana LEONTIYEVA. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 469 s. Studie. ISBN 978-80-7419-111-4.
39. TUČEK, Milan. 2003. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství, 428 s. Studie. ISBN 80-86429-22-9.
40. URBÁNEK, Tomáš, Denisa DENGLEROVÁ a Jan ŠIRŮČEK. *Psychometrika: měření v psychologii*. Praha: Portál, 2011, 319 s. ISBN 978-80-7367-836-4.

41. VALJENT, Zdeněk. 2010. *Aktivní životní styl vysokoškoláků (studentů Fakulty elektrotechnické ČVUT v Praze)*. 1. vyd. V Praze: České vysoké učení technické, Elektrotechnická fakulta. 160 s. ISBN 978-80-01-04669-2.
42. VEBLEN, Thorstein a Miloslav PETRUSEK. 1999. *Teorie zahálčivé třídy*. Přeložil Jana OGROCKÁ. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 344 s. ISBN 8085850710.
43. ZHÁNĚL, Jiří, HELLEBRANDT, Vladimír a SEBERA, Martin. 2014. *Metodologie výzkumné práce*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. 65 s. ISBN 978-80-210-6696-0.
44. ZNEBEJÁNEK, František. 2014. Proměny způsobu života na Hlučínsku. In *Sociológia*, 46, s. 434–453.